

OPITAAN YHDESSÄ!

**Sukupuolen ja seksuaalisen
suuntautumisen moninaisuus**

OPAS OPETTAJILLE

SISÄLLYS

Esipuhe: Opitaan yhdessä!

1. Koulutyötä ohjaavia asiakirjoja

- 1.1 Poimintoja opseista
- 1.2 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslait
- 1.3 Perusopetus- ja lukiolaki

2. Tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta

3. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus

4. Turvallisuus

- 4.1 Turvallisuuden puutteen seurauksia
- 4.2 Näkyväksi tekeminen – turvallisuuden tunne kasvaa
- 4.3 Nimittelyyn puuttuminen
- 4.4 Normitietoisuus kiusaamisen ennaltaehkäisyä

5. Monialaiset oppimiskokonaisuudet

- 5.1 Esimerkkejä monialaisista oppimiskokonaisuuksista
- 5.2 Esimerkkejä kampanjoista ja teemapäivistä

6. Moninaisuuden käsittely eri oppiaineissa perusopetuksessa

7. Poimintoja lukion ops:sta

Liite 1. Kuka mahtuu muottiin?

Liite 2. Etuoikeuskävely

Liite 3. Sanasto

OPAS OPETTAJILLE

**Sukupuolen ja seksuaalisen
suuntautumisen moninaisuus –
Opitaan yhdessä!**

Sisältö: Marita Karvinen

Kuvitus: Anne Muhonen

Paino: Suomen Uusiokuori Oy

1. painos 2016

OPITAAN YHDESSÄ!

Tämän oppaan tavoitteena on antaa opettajalle konkreettisia välineitä, työkaluja ja toimintaehdotuksia siihen, miten ottaa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus osaksi opetusta erityisesti perusopetuksen piirissä. Monelle opettajalle aihepiiri on tuttu ja teema on jo osa arjen opetusta, mutta osa kenties vielä pohtii sitä, miten erikäisten oppilaiden kanssa voisi teemaa käsitellä. Opas pyrkii tarjoamaan uutta tietoa, menetelmiä ja intoa kaikille opettajille.

Opas keskittyy erityisesti sukupuolen moninaisuuteen, koska valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattu tehtäväksi, että ”Perusopetus lisää (...) tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta”. Koska tehtävä kuuluu perusopetukselle laajasti, eikä vain yhden oppiaineen alle, tulee jokaisen opettajan toteuttaa sitä omaan oppiaineeseen sopivalla tavalla. Tässä oppaassa annetaan vinkkejä siihen, miten sen voisi tehdä yksittäisissä oppiaineissa sekä monialaisina oppimiskokonaisuuksina. Oppaassa käsitellään myös sitä, miten perusopetuksessa voi käsitellä seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta laajemmin kuin kenties vain osana terveystietoa, mikä on vielä usein käytäntönä. Oppaasta on apua aihepiirin käsittelemiseen myös lukiossa.

Tässä oppaassa kerromme ensin, miten sen sisältö nivoutuu perusopetuksen ja lukion valtakunnallisiin opetussuunnitelmiin; mitä vaatimuksia se asettaa kouluille ja miten niihin vaatimuksiin voidaan vastata. Tutustumme lyhyesti myös tasa-arvolakiin ja yhdenvertaisuuslakiin, koska ne sisältävät opetuksen järjestämistä ohjaavia veloitteita, jotka ovat merkityksellisiä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden kannalta. Tämän jälkeen avaamme sitä, mitä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus tarkoittaa. Yhtenä tärkeänä näkökulmana on turvallisuuden tunne koulussa ja sen vahvistaminen.

Tämän jälkeen perehdymme siihen, miten sateenkaarevia teemoja voi nostaa opetukseen, tutkittavaksi ja keskusteltavaksi. Tutustumme ensin mahdollisuuksiin hyödyntää aihepiiriä monialaisissa oppimiskokonaisuuksissa ja viimeiseksi katsomme oppiaine oppiaineelta, miten sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta voi lähestyä ihan jokaisessa oppiaineessa perusopetuksessa. Oppiainekohtaisissa vinkeissä on lopussa myös lyhyt katsaus lukion opetussuunnitelman perusteisiin.

Aktivisti Adrienne Rich on kirjoittanut: ”When those who have the power to name and to socially construct reality choose not to see you or hear you (...) when someone with the authority of a teacher, say, describes the world and you are not in it, there is a moment of psychic disequilibrium, as if you looked into a mirror and saw nothing.”

Marita Karvinen

koulutussuunnittelija

Seta

PYSÄHDY JA POHDI: Miltä tyhjän peilikuvan näkeminen voi tuntua? Ketä tämä voi koskea minun koulussani? Mitä asialle voi tehdä? Mitä minä voin tehdä? Entä miltä tuntuu, kun peiliin katsoessa näkee itsensä ja maailmansa?

1 KOULUTYÖTÄ OHJAAVIA ASIAKIRJOJA

Perusopetuslain mukaan opetuksen tulee edistää sisivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen. Perusopetuslaki edellyttää myös, että opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Opetuksen tai koulutuksen järjestäjän tulee laatia perusopetuksen opetusta varten opetussuunnitelma, joka noudattaa Opetushallituksen julkaisemia opetussuunnitelmien perusteita. Näiden ohella opettajan työhön vaikuttavat sekä tasa-arvo- että yhdenvertaisuuslaki, erityisesti mitä tulee sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen.

1.1. POIMINTOJA OPSEISTA

Opetussuunnitelman mukaan perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Perusopetus kasvattaa oppilaita ihmisoikeuksien tuntemiseen, kunnioittamiseen ja puolustamiseen. Yksilötasolla se rakentaa oppilaiden myönteistä identiteettiä ihmisinä, oppijoina ja yhteisön jäseninä. Jokaista oppilasta autetaan tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Perusopetuksen arvoperustan kivijalkana on toteamus, että jokainen oppilas on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on.

Perusopetuksen tavoitteena on myös laaja-alainen osaaminen, jolla tarkoitetaan tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon muodostamaa kokonaisuutta. Pops sisältää seitsemän laaja-alaista osaamiskokonaisuutta, joista monen yhteyteen voi sisällyttää sateenkaarevia teemoja. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisuus (L2) -kokonaisuuden tavoite on muun muassa se, että koulutyössä edistetään suunnitelmallisesti ih-

misoikeuksien, erityisesti lapsen oikeuksien tuntemista ja arvostamista sekä niiden mukaista toimintaa. Kokonaisuus Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (L3) tähtää siihen, että oppilaat oppivat perusopetuksen aikana tuntemaan ja ymmärtämään hyvinvointia ja terveyttä edistävien ja sitä haittaavien tekijöiden sekä turvallisuuden merkityksen ja hakemaan niihin liittyvää tietoa. Monilukutaito (L4) asettaa tavoitteeksi kriittisen ajattelun tukemisen. Myös Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen (L7) -kokonaisuus on soveltuva sateenkaaritematiikan käsittelyyn. Tässä kokonaisuudessa oppilaat oppivat muun muassa pohtimaan ajatuksiaan yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon ja oikeudenmukaisen kohtelun näkökulmista.

Pops:ssa korostetaan koulujen toimintakulttuurin merkitystä ja sen kehittämistä. Toimintakulttuurilla on erittäin suuri vaikutus siihen, miten oppilaat koulussa ja sen ulkopuolellakin voivat. Toimintakulttuurin vaikutusten pohdinta ja sen ei-toivottujen piirteiden tunnistaminen ja korjaaminen ovat tärkeä, vaikkakin joskus haasteellinen osa toimintakulttuurin kehittämistä. Pops asettaa tavoitteeksi luoda toimintakulttuuria, joka edistää oppimista, osallisuutta, hyvinvointia ja kestävästä elämäntapaa. Toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavista periaatteista Hyvinvointi ja turvallinen arki korostaa sitä, että kiusaamista, väkivaltaa, rasismia tai muuta syrjintää ei hyväksytä ja epäasialliseen käytökseen puututaan. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo -periaatteena edellyttää, että kouluyhteisön jäsenet tulevat kohdatuiksi ja kohdelluiksi samanarvoisina riippumatta mistään henkilöön liittyvästä tekijästä. On huomioitava, että samanarvoisuus ei merkitse samanlaisuutta. Yhdenvertainen kohtelu edellyttää sekä perusoikeuksien ja osallistumisen mahdollisuuksien turvaamista kaikille että yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista.

PYSÄHDY JA POHDI: Kuka vaikuttaa koulun toimintakulttuuriin? Miten oman kouluni toimintakulttuurissa huomioidaan positiivisesti sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus? Jos moninaisuutta ei huomioida, mistä se mahtaa johtua? Minkälaista asennekasvatusta toteutan omassa työssäni?

Pops:ssa todetaan, että peruskouluaikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisuudesta kehittyi. Koulu oppivana yhteisönä edistää arvoiltaan ja käytänteillään sukupuolten tasa-arvoa ja tukee oppilaita oman identiteetin rakentumisessa. Opetuksen tulee olla lähestymistavaltaan sukupuolitietoista ja oppilaita rohkaistaan tunnistamaan omat mahdollisuutensa sekä suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja ja sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Inhimillisen moninaisuuden arvostamiselle luodaan näkyvyyttä oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja valitsemalla ja kehittämällä. Pops velvoittaa huomioimaan myös perheiden moninaisuuden erityisesti kodin ja koulun välisessä yhteistyössä.

Lukion opetussuunnitelman arvoperusta määrää, että lukio-opetus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta

sekä hyvinvointia. Arvoperusta toteutuu lukion toimintakulttuurissa, kaikkien oppiaineiden opetuksessa sekä muun työskentelyn organisoinnissa. Inhimillinen moninaisuus nähdään rikkautena ja luovuuden lähteenä. Opiskelumenetelmien valinnassa sekä työskentelyn ohjauksessa tulee kiinnittää huomiota sukupuolittuneiden asenteiden ja käytänteiden tunnistamiseen ja muuttamiseen.

Lukio-opetuksen yleisiin tavoitteisiin kuuluu, että se luojittaa opiskelijan identiteettiä ja ohjaa oman ainulaatuisuuden ymmärtämiseen ja arvostamiseen. Lukion ops:n mukaan sukupuoli- ja tasa-arvotietoisuuden opetuksen edellytyksiin kuuluu sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden ymmärtäminen.

PYSÄHDY JA POHDI: Mistä asenteeni sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta kumpuavat? Onko siinä eroa, miten suhtaudun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin? Miten tiedostamani asenteet välittyvät opiskelijoille? Entä miten ne asenteeni, joita en tiedosta, välittyvät opiskelijoille?

1.2 TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSLAIIT

Tasa-arvolain uudistuksen myötä (2015) laki koskee nykyään myös sukupuolivähemmistöjä: ketään ei saa syrjiä sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun tai kehollisten piirteiden vuoksi. Laki velvoittaa kaikkia oppilaitoksia huolehtimaan siitä, että ihmisillä on sukupuoleen katsomatta samat mahdollisuudet koulutukseen. Muun muassa viranomaisten ja koulutusta järjestävien tahojen tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai suku-

puolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että vuosittain tai vähintään kolmen vuoden välein laaditaan oppilaitoskohtaisesti tasa-arvosuunnitelma yhteistyössä henkilöstön ja oppilaiden tai opiskelijoiden kanssa. Laissa todetaan myös, että opetuksen ja opetusaineistojen tulee tukea tasa-arvolain toteutumista.

PYSÄHDY JA POHDI: Miten käyttämäni oppimateriaali tukee kaikkien oppilaiden tasa-arvon toteutumista? Entä miten se tukee sukupuolivähemmistöjen tasa-arvon toteutumista? Mikäli oppimateriaali ei niitä tue, mitä voin tehdä, että tavoite toteutuisi?

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää. Lain mukaan koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus arvioida yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja arvioinnin pohjalta on laadittava yhdenvertaisuussuunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Laki kielittää suoran syrjinnän, epäsuoran syrjinnän, häirinnän,

kohtuullisten mukautusten epäämisen sekä ohjeen tai käskyn syrjiä jotakuta. Yhtenä kiellettynä syrjintäperusteena on seksuaalinen suuntautuminen. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Myös perhesuhteisiin perustuva syrjintä on tässä laissa kielletty.

PYSÄHDY JA POHDI: Olenko tutustunut oman kouluni tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin? Olenko ollut tekemässä niitä? Onko oppilaat otettu mukaan suunnitelmien tekoon? Onko niissä huomioitu sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen sekä perheiden moninaisuus? Miten suunnitelmat näkyvät omassa arjessani? Miten suunnitelmien toteutumista arvioidaan?

1.3 PERUSOPETUS- JA LUKIOLAKI

Perusopetuslain mukaan oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Siihen kuuluu fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen turvallisuus. Lain mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista. Sen tulee myös hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa

muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteettömyyden sujuvuutta sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä.

Myös lukiolaki korostaa opiskelijoiden oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön, jota muun muassa opiskeluhoitosuunnitelman avulla voidaan toteuttaa ja seurata.

2 TIETOA JA YMMÄRRYSTÄ SUKUPOOLEN MONINAISUU- DESTA

Sukupuolen moninaisuus on ilmiö, josta on viime vuosina alettu puhua yhä enemmän. Ymmärrys siitä, että sukupuoli ei ole yksiselitteinen, vain kahteen kokemuskelliseen kategoriaan rajoittuva asia, on yhteiskunnassamme kasvanut vähitellen. Tutkimustiedon, lainsäädännön sekä henkilökohtaisten kokemusten myötä sukupuolen moninaisuudesta puhutaan monella tavalla ja monella tasolla. Käsitteet transihmisyyttä, intersukupuolisuus tai sukupuolivähemmistöt kuuluvat yleiseen kielenkäyttöön. Vaikka kaikki nämä ilmiöt ovat olemassa koulumaailmassa, ei valitettavasti monikaan oppimateriaali vielä sisällä niitä. Yhä useampi nuori osaa nimetä kokemuksensa sukupuolen moninaisuuden piiriin kuuluvaksi, mutta avaimet tähän ovat harvoin tulleet koulusta. Netti, media ja kaveripiiri ovat monesti tärkeimpiä tiedon lähteitä. Laadullisesti ne eivät aina ole parhaita mahdollisia lähteitä. Uusi opetus suunnitelma vaatii, että koulujen tulee ottaa haaste vastaan levittämällä asiallista tietoa sukupuolen moninaisuudesta lapsille ja nuorille.

Mistä sitten puhumme, kun puhumme sukupuolen moninaisuudesta? Käsitteen purkamisen kannattaa aloittaa sanasta sukupuoli. ETENE:n eli Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan mukaan sukupuoli on erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista koostuva jatkuva. Sukupuolen käsitteeseen on siis monta tulokulmaa. Monesti sukupuolen käsitettä määrittää vain yksi ulottuvuus yli muiden, se käsitetään esimerkiksi kehollisena, juridisena tai kokemuksellisenä kokonaisuutena. Yksilön näkökulmasta oma kokemuksellinen ulottuvuus on kaikista tärkein: sukupuoli on se, miksi se koetaan olevan. Itsemääräämisoikeus sukupuolen suhteen on sekä yhteiskunnallisesti että yksilöllisesti tärkeä tavoite.

Kun puhumme sukupuolen moninaisuudesta, tiedostamme sen, että jokainen meistä kokee sukupuolensa eri tavalla. Jokaisen sukupuoli koostuu eri lailla femini-

nisinä, maskuliinisina ja neutreina pidetyistä tai muulla tavoin kulttuurissamme sukupuolitetuista piirteistä. Jokainen meistä on sukupuoleltaan moninainen. Toinen tapa käyttää käsitettä sukupuolen moninaisuus on viitata sillä siihen, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi. Näin käytettynä sukupuolen moninaisuus haastaa sukupuolen binäärisyyden: sukupuolia on muitakin kuin vain nainen ja mies. Jälkimmäistä tapaa voidaan myös kuvata käsitteellä sukupuolten moninaisuus, jolloin kieliopillinen monikko korostaa sitä, että sukupuoli-identiteettejä on monia ja monenlaisia.

Sukupuolen moninaisuus kokemuksena on yleisempää kuin usein osataan ajatella. Kokemuksena se on aikaisemmin jäänyt näkymättömäksi, koska sille ei ole ollut sanoja eikä siitä ole ollut paljoakaan tietoa. Nykytutkimukset kertovat, että jopa pari prosenttia väestöstä kokee sukupuolensa tavalla, joka poikkeaa osin tai täysin tälle syntymässä määriteltyyn sukupuoleen liitetystä kulttuurisista odotuksista.

Koulumaailmassa tämä tarkoittaa, että jokaisessa koulussa on oppilaita, opiskelijoita tai heidän läheisiään, jotka määrittelevät kuuluvansa sukupuolivähemmistöihin tai ainakin pohtivat omaa sukupuoli-identiteettiään. Koska perus- ja lukio-opetuksen kehittämistä ohjaavat tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuuden periaate ja opetuksen tulee edistää sukupuolten tasa-arvoa, tulee myös sukupuoleltaan moninaiset lapset ja nuoret huomioida opetuksessa. On tärkeää, että sukupuolen moninaisuutta demystifioidaan ja arkipäiväistetään, jolloin sukupuolinormitkin väljenevät.

Sukupuolen moninaisuudesta kannattaa puhua aina silloin, kun sukupuoli tavalla tai toisella nousee esiin. Kun alakoulussa esiin nousevat sanat mies, nainen tai sukupuoli, on luontevaa ottaa moninaisuus puheeksi. Lasten kanssa voi keskustella siitä, kuinka kaikki eivät tunne itseään pojiksi tai tytöiksi. On ihmisiä, jotka ko-

kevat kenties olevansa vähän kumpaakin tai kenties ei oikein kumpaakaan (muunsukupuolisuus). On myös ihmisiä, jotka näyttävät pojilta/miehiltä, mutta ovatkin ihan oikeasti tyttöjä/naisia (transsukupuolisuus). Keho ei aina kerro siitä, mikä on henkilön sukupuoli. Oppilaille voi myös kertoa, että on olemassa poikia/miehiä, jotka ajoittain pukeutuvat tytöiksi/naisiksi, ja toisin päin (transvestisuus). Jotkut lapset syntyvät sellaisina, ettei kätilö osaa sanoa, tuliko tyttö vai poika (intersukupuolisuus). Nämä lapset tietävät usein kasvaessaan, mitä sukupuolta he ovat. Moninaisuutta kuvaavien käsitteiden

ei tulisi olla oppimisen keskiössä vaan moninaisuuden tunnistamista ja tunnustamista tulisi nostaa esiin positii-visessa merkityksessä.

Luokka-asteen noustessa voi oppilaiden kanssa alkaa puhua ilmiöstä myös niiden oikeiden käsitteiden avulla ja tietoa syventäen. Tärkeää on pitää teemaa esillä koko lukuvuoden ajan eikä typistää sitä yhteen oppituntiin, sillä ajatuksella, ettei asiaa enää tarvitsisi käsitellä. Aina kun puhutaan sukupuolesta, tulee puhua myös sukupuolen moninaisuudesta.

PYSÄHDY JA POHDI: Mistä olen saanut tietoni sukupuolen moninaisuudesta? Sitä koskeva tieto lisääntyy vauhdilla, onko tietoni aina ajantasaista? Miten voin päivittää tietojani? Miten korjaan oppimateriaalien puutteita moninaisuudesta kertovalla ajankohtaisella tiedolla? Voisinko oppia jotain oppilailta?

3 SEKSUAALISEN SUUNTAUTUMISEN MONINAISUUS

Seksuaalinen suuntautuminen on ominaisuus, joka kertoo siitä, kehen ihminen ihastuu, rakastuu, tuntee emotionaalista ja/tai eroottista vetovoimaa. Seksuaalinen suuntautuminen määritellään yleisimmin tunteiden kohteen ja oman sukupuolen pohjalta, mikä ei tee siitä aina yksiselitteistä asiaa. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus on käsite, jolla viitataan koko siihen suuntautumisten kirjoon, mitä ihmisillä on. Seksuaalivähemmistöistä käytetään usein lyhennettä lhb: lesbot, homot, biseksuaalit. Näiden jo melko vakiintuneiden käsitteiden ohella ihmisillä on muitakin tapoja määritellä oma seksuaalinen suuntautumisensa. Moni nuori määrittää itsensä panseksuaaliksi, korostaen sitä, että heille ihastuksen kohteen sukupuoli ei ole merkityksellinen. Jotkut määrittelevät itsensä aseksuaaleiksi. Seksuaalisen suuntautumisen identiteetti on aina itsemäärittelykysymys, johon sisältyy oikeus olla määrittelemättä itseään.

Seksuaalinen suuntautuminen on eri asia kuin seksuaalisuus tai seksuaalisuuden toteuttaminen. Se on usein merkittävä osa ihmisen elämää ja sen identiteetin sosiaalinen ulottuvuus on monesti keskeinen. Koska seksuaalivähemmistöön kuuluminen usein seksualisoidaan, voidaan ajatella, että "ei meidän koulussa ole homoja, nämä oppilaat ovat vielä liian nuoria". Suomalaisen tutkimuksen mukaan (Alanko 2014) kolme neljästä nuoresta tunnisti oman seksuaalisen suuntautumisen ennen yläkouluikää tai sen aikana. On kuitenkin tärkeää tiedostaa myös se, että osalla ihmisiä seksuaalinen suuntautuminen muuntuu, eikä ole mitään "oikeaa" ikää sen tunnistamiselle.

Jokaisessa koulussa on oppilaita ja kouluhenkilöstöä, joka kuuluu seksuaalivähemmistöön. Monen oppilaan perheessä, suvussa ja sosiaalisessa verkostossa on lhb-ihmisiä. Silti monessa koulussa seksuaalivähemmistöt ovat vielä tabu, josta ei monessakaan oppiaineessa puhuta. Tavallisinta on ottaa aihe esille terveystiedon seksuaalikasvatustunneilla, jolloin tulokulma aiheeseen on liian kapea ja ajankohta kovin myöhäinen. On kuitenkin tärkeää nostaa aihe esille jo alakoulussa. Esimerkiksi aina kun koulussa puhutaan perheistä, seurustelusuhteista, tykkäämisistä ja ihastuksista, on samoissa yhteyksissä relevanttia nostaa esille, että ihastuksia ja suhteita voi olla myös samaa sukupuolta olevien välillä. "Sitten kun tyttö tykkää pojasta tai poika työstä" -tyyliset fraasit ovat heteronormatiivisuudessaan ulossulkevia.

Joskus kuulee ajatuksen, että seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus on asia, joka ei kuulu lapsille. Kuitenkin ihastumisia ja tykkäämisiä sekä valitettavasti homotellua esiintyy jo alakoulussa, joten asia ei ole vieras lapsille. Tieto seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta kiinnostaa oppilaita jo varhain ja lapset keskustelevat siitä keskenään. Valitettavan usein keskustelu voi olla epäasiallista tai väärään tietoon perustuvaa, koska opettaja tai muu aikuinen ei ole sitä ohjaamassa. Aiheen asiallisen käsittelyn tulisi siis alkaa jo ensimmäisellä luokalla, toivottavasti jatkumona varhaiskasvatuksessa alkaneen keskustelun myötä. Homo ei ole haukkumasana, vaan yksi ihmisen monista identiteeteistä, joka kertoo siitä, että henkilö ihastuu ja rakastuu samaa sukupuolta oleviin henkilöihin.

PYSÄHDY JA POHDI: Mikä viesti välittyi siitä, jos koulussa sanaa "homo" ei kuule ikinä positiivisessa merkityksessä? Mikä viesti välittyi siitä, että seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus on koulussa näkymätön? Entä siitä, että siitä keskustellaan kenties vain välitunneilla, oppilaiden kesken?

4 TURVALLISUUS

Kuten oppaan alussa on kirjoitettu, varsin laaja normatiikka suojaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä kouluympäristössä. Tästä huolimatta monelle sateenkaarevalle oppilaalle, ja miksei opettajallekin, koulu on usein varsin turvaton paikka. Sekä kansainväliset että suomalaiset tutkimukset nostavat voimakkaasti esiin sateenkaarevien oppilaiden turvattomuuden tunteen koulussa: useat sateenkaarevat oppilaat, jotka ovat kertoneet opettajilleen kiusaamisesta, eivät ole saaneet apua, vaan ovat joskus jopa tulleet itse syyllistetyiksi. Vielä useammat sanovat, että he eivät ole kertoneet kiusaamisesta opettajalleen, koska he eivät ole uskoneet, että se johtaisi mihinkään. (Alanko 2014, Taavetti 2015.)

4.1 TURVALLISUUDEN PUUTTEEN SEURAUKSIA

Turvattomuuden tunne vaikuttaa negatiivisesti oppimistuloksiin ja koulunkäyntiin laajemminkin. Kouluviihtyvyyden puute on tavallista suomalaisissa kouluissa yleensäkin, mutta sateenkaarevilla nuorilla se korostuu erityisesti. Erityisesti transnuoria kiusataan, koska heidän koetaan usein rikkovan olemuksellaan sukupuolinormeja. Turvallisuuden tunteen puuttuminen voi aiheuttaa tarpeettomia poissaoloja, lintsaamista ja alisuoriutumista opinnoissa. Kiusaamisella on usein pitkäkestoisia vaikutuksia yksilöiden henkiseen ja jopa fyysiseen hyvinvointiin. Monet Setaa vastaavat eurooppalaiset järjestöt ovat tuottaneet materiaalia, joka keskittyy homo-, bi- ja transfobisen häirintään, kiusaamiseen ja syrjintään puuttumiseen. Nollatoleranssi ja puuttuminen ovat eh-

dottoman tärkeitä, mutta ennaltaehkäisy on kuitenkin avainasemassa turvallisuuden tunteen luomiseksi.

4.2 NÄKYVÄKSI TEKEMINEN – TURVALLISUUDEN TUNNE KASVAA

Useissa ulkomaisissa tutkimuksissa on todettu, että seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden sisällyttämisen oppiaineisiin nostaa yleistä turvallisuuden tunnetta kouluissa. Yhdysvaltalaisen Safe Schools Coalitionin tutkimuksen mukaan sekä sateenkaarinuorten että kaikkien muidenkin turvallisuuden tunne kasvaa ja häirinnän kokemukset vähenevät. Kun asioista puhutaan, ne arkipäiväistyvät eivätkä aiheuta pelkoa tai häpeää, joka pitää yrittää peittää huumorilla tai nimittelyllä.

[HTTP://WWW.CASAFESCHOOLS.ORG/LGBT-ISSUES-IN-THE-CURRICULUM-PROMOTES-SCHOOL-SAFETY/](http://www.casafeschools.org/lgbt-issues-in-the-curriculum-promotes-school-safety/)

On myös tutkittu (Safe Schools Coalition, Meyer 2010), että kiusaamisen syynä on usein "vääränlainen" sukupuolen ilmaisu tai siitä päätehty tai oletettu "väärä" seksuaalinen suuntautuminen. Jälkikäteen puuttuminen on vaihtoehtoista aina toissijainen, sillä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen käsittely kouluissa on keino ennaltaehkäistä kiusaamista ja pahoinvointia koulussa. Kun "vääränlaisuuden" olemassa olo on kyseenalaisesti, ei sen vuoksi kiusaaminen ole enää mahdollista. Kun sateenkaarevia teemoja käsitellään koulussa osana opetusta ennen kuin ne tulevat jonkun oppilaan tai

PYSÄHDY JA POHDI: Olenko miettinyt koulupäivän arkea erityisesti sateenkaarevan oppilaan turvallisuuden näkökulmasta? Mistä saan tietoa oppilaiden kokemuksista liittyen turvallisuuteen tai turvattomuuteen? Uskalletaanko minulle tulla kertomaan kiusaamisesta? Onko koulu, missä ei kiusata, vain utopiaa? Mitä minä voin tehdä?

koulun henkilökunnan edustajan myötä ajankohtaisiksi, vältytään myös niiltä eettisiltä ongelmilta, joita teeman käsittelyn yksilöityminen toisi tullessaan.

4.3 NIMITTELYYN PUUTTUMINEN

Opettajan tärkeä kasvatuksellinen tehtävä on puuttua kaikkeen loukkaavaan, halventavaan ja mitätöivään puheeseen. Homottelu ja transuttelu ei vahingoita vain op-

pilaita, joihin se kohdistuu, vaan se luo turvattomuuden tunnetta kaikille oppilaille. On tärkeää puuttua tilanteeseen heti, vaikka olisi epävarma siitä, miten toimia, sillä puuttumattomuudella on ikäviä seurauksia. Tutkimusten mukaan puuttumattomuus syö opettajan auktoriteettia, kun oppilaat tietävät, että hän ei toimi niin kuin pitäisi. Toisaalta puuttumattomuus viestittää myös, että ilkeämielinen kommentointi siinä ympäristössä on sallittua, joten kaikenlainen nimittely ja vihapuhe voivat jopa lisääntyä heikentäen koko yhteisön turvallisuuden tunnetta entistä enemmän.

VINKKEJÄ PUUTTUMISEEN ITSE TILANTEESSA:

MUISTUTA: ”MUISTATTEHAN, ETTÄ EMME HYVÄKSY HALVENTAVAA KIELENKÄYTTÖÄ TÄSSÄ KOULUSSA.”

KYSY: ”TIEDÄTKÖ, ETTÄ TRANSU ON LOUKKAAVA SANA?”, ”TIEDÄTKÖ, MITÄ HOMO TARKOITAA?”

JATKA: ”JOKAISELLA ON OIKEUS ITSEMÄÄRITTELYYN, MUTTA KENELLÄKÄÄN EI OLE OIKEUS KÄYTTÄÄ NIITÄ SANOJA LOUKKAAVIN TARKOITUKSIN.”

KERRO: ”ET VARMAAN HALUNNUT LOUKATA KETÄÄN, MUTTA TIEDÄTKÖ, ETTÄ TRANSUTTELU/HOMOTTELU VOI OLLA HYVINKIN SATUTTAVAA?”

TIEDUSTELE: ”KÄYTIIT SANAA TRANSU/HOMO. MITÄ OIKEASTI HALUSIT SANOA? MITEN VOISIT ILMAISTA ASIASI ERILAILLA?”

KYSY: ”HALUATKO TODELLA ANTAA ITSESTÄSI HUONON KUVAN TUOLLAISILLA KIELENKÄYTÖLLÄ?”

Mikäli mahdollista, jatka asiasta keskustelua oppilaiden kanssa. Jos tämä ei ole mahdollista, palaa asiaan mahdollisimman pian. Jos luokassa oppilas transuttee tai homottelee toista oppilasta, siihen puuttuminen esimerkiksi yhdellä lauseella on harvoin riittävää. Voi olla tarpeen pysäyttää suunniteltu opetus ja keskittyä esille nousseeseen haasteeseen niin kauaksi aikaa, kun on tarpeellista. Opettajilla tulee olla valmius mukauttaa opetusta niin, että kaikkien epäasialliseen kielenkäyttöön puututaan mahdollisimman perusteellisesti ja nopeasti.

Transuttelun tai homottelun käsittely ei aina tuota toivottavaa lopputulosta nopeasti, mikä tekee aiheeseen tarttumisen entistäkin tärkeämmäksi. Keskustele oppilaiden kanssa siitä, miksi transuttelu/homottelu on louk-

kavaa ja mitä seurauksia siitä voi olla. Muistuta oppilaita, että ihan jokainen on vastuussa oppimisympäristön turvallisuudesta. Oppilaiden kanssa on hyvä keskustella siitä, kuinka homottelua käytetään usein erityisesti miehisien identiteetin rakennusaineina. Ajatellaan siis, että ollakseen ”oikeanlainen” poika tai mies tulisi olla hetero, ei homo. Kun kutsuu jotakuta homoksi, vie tältä miehisyyttä pois. Näin myös omaa sukupuoli-identiteettiä rakennetaan toisten mitätöinnin ja halveksunnan kautta. On tärkeä tuoda esille, että yhdenlainen normi miehisyydestä rajoittaa ihan kaikkien olemista ja itseilmaisua. Jos koulussa sateenkaarevia identiteettejä mainitaan halventavassa merkityksessä, on erityisen tärkeää nostaa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus esille positiivisessa sävyssä.

PYSÄHDY JA POHDI: Nimittelyyn puuttumattomuuden syyksi annetaan joskus kiire. Onko se syy olla puuttumatta? Jos ei, miksi? Joskus puuttumattomuuden syy on epäusko nimittelyyn loppumiseen. Onko se syy olla puuttumatta? Jos ei, miksi? Onko työyhteisössämme keskustelua tai yhteisiä käytäntöjä siitä, miten puuttua nimittelyyn?

4.4 NORMITIE TOISUUS KIU SAAMISEN ENNALTAEHKÄISY NÄ

Normitietoinen opetus voi lisätä turvallisuutta ja ennaltaehkäistä kiusaamista. Normitietoisuudella tarkoitetaan yhteiskunnassamme olevien normien tunnistamista ja tarkastelua, niiden usein ulossulkevien ja syrjivien vaikutusten tiedostamista ja pyrkimystä haitallisten normien muuttamiseen. Normit ovat ajatusrakennelmia ja kirjoittamattomia sääntöjä siitä, mikä on ”normaalista” ja millaisia ihmisten tulisi olla. Normit koskevat montaa ihmisen ulottuvuutta, kuten ihonväriä, uskontoa, alkuperää, toimintakykyä, seksuaalista suuntautumista, sukupuolta ja sukupuolen ilmaisua.

Normitietoinen pedagogiikka pyrkii auttamaan erityisesti haitallisten normien tunnistamisessa, jotta niitä päästäisiin muokkaamaan. Normien tunnistaminen on tärkeää, koska ne ovat usein näkymättömiä ihmisille, jotka tiettyihin normeihin mahtuvat. Yhteiskuntamme ja koulun heteronormatiiviset käytännöt eivät näy samalla lailla oppilaalle, joka on hetero kuin oppilaalle, joka ei sitä ole. Sukupuolinormatiivisuutta ei cissukupuolinen oppilas (oppilas, joka ei kuulu sukupuolivähemmistöön), välttämättä huomaa samalla lailla kuin sukupuolivähemmistöön kuuluva. Mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö normien vaikutukset voisi olla haitallisia myös heteroille ja cissukupuolisille oppilaille. Esimerkiksi tietyt pukeutumi-

seen liittyvät normit vaikuttavat kaikkiin, ja niiden haitallisuilta vaikutuksilta ei vältty kukaan.

Kuten lakien rikkomisesta, seuraa normienkin rikkomisesta usein sanktioita. Sanktio voi olla ulossulkemista, kiusaamista ja syrjintää. Oppilaita, jotka koetaan tavalla tai toisella erilaisiksi, kiusataan enemmän kuin normeihin mahtuvia oppilaita. Homo-sanana käyttäminen haukkumanana liittyy vahvasti heteronormatiivisuuteen eli ajatukseen siitä, että heterous olisi paras, luonnollisin ja toivotuin suuntautumisvaihtoehto. Kuten yllä jo mainittu, yksi tapa sanktioida heteronormin ja ”oikeanlaista” maskuliinisuutta korostavaa sukupuolinnormin rikkomista on käyttää homo-sanana negatiivisessa merkityksessä.

Jotta ei joutuisi homottelun tai transuttelun kohteeksi, itsensä voi yrittää mahtua normeihin, vaikka se ei tuntuisi oikealta. Myös moni enemmistöön kuuluva oppilas voi rajoittaa sukupuolen ilmaisuaan kiusaamisen pelossa. Lapset oppivat jo melko varhain, minkälainen tytön ja pojan ”kuuluu” olla. Sitä ennen he oppivat jo, että lapsen ”kuuluu” olla tyttö tai poika. Vahvin sukupuolinnormi määrittää, että sukupuolia olisi vain kaksi. Jos näitä normeja rikkoo, annetaan rikkojan nopeasti ymmärtää, että hän on ”vääränlainen”. Sanktioiden pelossa moni oppilas ei anna itselleen lupaa olla oma itsensä koulussa.

On myös hyvä tiedostaa ja keskustella sateenkaariyh-

teisöjen sisäisistä normeista. Jokaisessa yhteisössä on normeja, jotka pyrkivät määrittämään sitä, millainen tulisi olla. Esimerkiksi biseksuaalien keskuudessa voi olla normeja siitä, minkälainen on ”oikeanlainen” biseksuaali tai transvestiittiyhteisössä voidaan ajatella tietynlaisen transvestiitin olevan ”parempi” kuin toisenlaisen. Näin yksilö voi joutua ulossuljetuksi ja sanktioiden kohteeksi useammankin kerran, jos tämä rikkoo sukupuoli-, hetero- ja sateenkaarinormia.

Näitä normeja on hyvä tiedostaa ja purkaa oppilaiden kanssa. Normit ovat muutettavissa. Normien tulisi olla

niin joustavia, että ne eivät sulje ketään ulos. Liitteessä 1. esitelty Kuka mahtuu muottiin -harjoite purettuu sukupuolienormien tiedostamiseen ja purkamiseen.

Sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvien normien ohella oppilaiden kanssa on syytä keskustella muistakin normeista ja intersektionaalisuudesta. Intersektionaalisuus tarkoittaa sitä, että yksilön identiteettiin ja asemaan yhteiskunnallisissa valtasuhteissa vaikuttavat sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen lisäksi monet muutkin erot, kuten toimintakyky, yhteiskuntaluokka, ikä, alkuperä, jne.

PYSÄHDY JA POHDI: Minkälaisia sukupuoleen liittyviä normeja on oman kouluni opettajainhuoneessa? Minkälaisia normeja minulla on? Mitä minussa tapahtuu, kun näen, että joku oppilas tai opiskelija rikkoo hyvinä pitämiäni normeja? Miten vältän vahvistamasta haitallisia normeja omassa opetuksessani?

Uuden opetus suunnitelman myötä perusopetuksen tavoite oppilaiden kasvattamisesta suvaitsevaisiksi on muuttunut yhdenvertaisuuden kunnioittamiseksi. Suvaitsevaisuus käsitteenä sisältää valta-asetelman, jossa joku normien mukainen suvaitsee niitä, jotka jollain tavoin normeista poikkeavat. Usein suvaitsevaisuus myös sisältää ajatuksen siitä, että suvaittujen pitäisi olla jollain tavoin jopa kiitollisia heidän suvaitsemisestaan.

Tämän ohella suvaitseminen voi usein sisältää ehtoja. Esimerkiksi: ”Kyllä minä suvaitsen homoja, kunhan he eivät tuo koko ajan homouttaan esille.” Suvaitsevaisuuden voidaan siis katsoa olevan itsensä asettamista muiden yläpuolelle. Oppilaiden kanssa voi tehdä seuraavan harjoitteen, jonka avulla voi saada käsityksen, miltä suvaittavana olo tuntuu.

Hanki kuvia erilaisista ihmisistä. Anna jokaiselle oppilaalle yksi kuva. Pyydä oppilaita asettumaan pareittain vastakkain. Selitä oppilaille, että jokaisen tehtävänä on yhtäältä suvaita parinsa kuvan henkilöä ja toisaalta olla suvaittuna, noin minuutin ajan. Kerro esimerkkejä suvaitsemisesta. Esimerkiksi: suvaitsen sinua, vaikka sinulla on... Tai: suvaitsen sinua, kunhan et... Kerro heille, että he kuvittelevat olevansa kuvassa oleva henkilö, kun heitä suvaitaan. Suvaittuna olevan tehtävä on olla nöyrä ja ottaa kaikki suvaitsevat kommentit kiitollisena vastaan. Noin minuutin kuluttua pyydä oppilaita vaihtamaan osia. Sen jälkeen keskustelkaa siitä, miltä tuntui tulla suvaituksi. Mitä tunteita se herätti? Entä miltä tuntui, kun kommentteihin piti reagoida nöyrästi? Mitä tunteita herätti olla suvaitsevana osapuolena? Voitte myös keskustella siitä, mitä normeja kuvan henkilö rikkoi eli mitä kuvan henkilössä suvaittiin? Mitkä ominaisuudet taasen eivät tulleet suvaituksi eli mitkä ominaisuudet olivat normien mukaisia? Voitte jatkaa keskustelua yhdenvertaisuudesta: miten suvaitsevaisuus ja yhdenvertaisuus eroavat toisistaan? Miten jokainen voisi edistää yhdenvertaisuutta omassa koulussaan?

5 MONIALAISET OPPIMISKOKONAISUUDET

Monialaiset oppimiskokonaisuudet tekevät mahdolliseksi opiskeltavien asioiden välisten suhteiden ja keskinäisten riippuvuuksien ymmärtämisen. Se auttaa oppilaita yhdistämään eri tiedonalojen tietoja ja taitoja sekä jäsentämään niitä mielekkäiksi kokonaisuuksiksi vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Pops:ssa todetaan, että oppilaat voivat näin hahmottaa koulussa opiskeltavien asioiden merkitystä oman elämän ja yhteisön sekä yhteiskunnan ja ihmiskunnan kannalta.

5.1 ESIMERKKEJÄ MONIALAISISTA OPPIMISKOKONAISUUKSISTA

Sukupuoli moninaisena ilmiönä sopii hyvin monialaisen oppimiskokonaisuuden teemaksi. Sukupuolta voi lähestyä eri tulokulmista. Terminologiaan tutustuminen sopii äidinkielen tunneille sekä vieraiden kielten tunneille. Sukupuoleen voi tutustua kehollisuuden kautta ympäristöopin, biologian ja terveystiedon tunneilla, ja samojen oppiaineiden tunneilla voi tutustua sukupuolen psykiseen ulottuvuuteen. Sukupuolen sosiaalinen ulottuvuus ja sukupuolinnormit voivat olla aiheina yhteiskuntaopissa ja historian tunneilla. Tällöin voidaan perehtyä homo-, bi- ja transfobiaan, niiden syihin, ennaltaehkäisyyn ja niihin puuttumiseen. Juridinen ulottuvuus voi taasen olla yhteiskuntaoppiin kuuluva asia.

Terminologian ohella sukupuolittamista voi käsitellä kielten oppitunneilla. Jokaisessa oppiaineessa, missä koulussa on havaittavissa sukupuolittavia käytäntöjä, tulee ne tunnistaa ja purkaa mahdollisuuksien mukaan. Perinteisesti liikunta ja käsityö ovat oppiaineita, joihin osallistuminen on turhaan sukupuolittunutta tai sukupuolittettua. Kuvaamataidon tunneilla voidaan tutustua taiteen keinoin sukupuolen ilmaisuun sekä sukupuolinnormeihin ja niiden purkamiseen. Historia oppiaineena mahdollistaa sukupuolen ilmaisun, siihen liittyvien normien ja niiden muutoksien tutkimista ajallisesta perspektiivistä. Tällöin normien kulttuurisidonnaisuus ja muuntuvuus nousevat hyvin esille. Uskonnon ja et:n tunneilla voi tutustua eri uskontojen ja vakaumusten käsityksiin sukupuoli-rooleista sekä niiden muutoksista. Summa summarum:

sukupuoli on niin vahvasti läsnä yhteiskunnassamme, että jokaiseen oppiaineeseen löytyy varmasti sopiva tarkastelukulma.

Myös tasa-arvon käsite voi tuoda arvokkaita näkökulmia sukupuoleen: miten historiallisesti tasa-arvon käsite on muuttunut yhden sukupuolen etuoikeudesta ajatukseen kaikkien sukupuolen tasa-arvosta? Mistä kertoo se, että tasa-arvolaki on laajentunut kattamaan myös sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun? Tasa-arvoa kattavampi käsite ”yhdenvertaisuus” sopii myös monialaiseksi oppimiskokonaisuudeksi. Tällöin sukupuolen moninaisuuden ohella tutustutaan myös muun muassa seksuaaliseen suuntautumiseen, ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskontoon, vakaumukseen ja mielipiteeseen mahdollisina syrjintäperusteina. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuutta tulee käsitellä myös edistämisenäkökulmasta. Kouluissa ei syrjinnän puuttumisen tulisi olla tavoite, vaan yhdenvertaisuuden edistämisen tulisi olla keskiössä.

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta voi myös tutkia identiteetti-käsityksen avulla. Mitä identiteettejä minulla on? Mikä niistä on tärkeä? Mikä vähemmän tärkeä? Mikä identiteetti suo minulle enemmistöaseman? Missä olen vähemmistönä? Olenko ”kaapissa” jonkun identiteettini kanssa? Miksi? Miksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nähdään usein vain tämän yhden identiteetin kautta? Ylemmillä luokilla oppilaat voivat tutustua intersektionaalisuuden käsitteeseen ja huomata, että asemaamme ja mahdollisuuksiimme yhteiskunnassa vaikuttaa moni ominaisuutemme. Liitteessä 2 kuvataan harjoitus nimeltä Etuoikeuskävely, jonka avulla aiheeseen perehdytään samastumisen ja toiminnan kautta.

Perhe voi olla monialainen kokonaisuus, jota käsiteltäessä voidaan huomioida sekä sukupuoli että seksuaalinen suuntautuminen. Perheiden moninaisuutta on erityisen tärkeä käsitellä koulussa, jotta varmistamme, että mikään perhemuoto ei jää näkymättömäksi. Perinteinen kahden eri sukupuolta olevan vanhemman ydinperhe on vain yksi perhemuoto monien joukossa. Uusperheet,

eroperheet ja itsellisten vanhempien perheet ovat osa monen oppilaan kokemusmaailmaa, olivat nämä sateenkaariperheitä tai eivät. Erityisesti alakoulussa nuorimpien oppilaiden kanssa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen on hyvä perehtyä erilaisten perhemuotojen kautta. Tällöin näiden identiteettien sosiaalinen ulottuvuus tulee hyvin näkyviin.

”Rakkaus” voi myös muodostaa mielenkiintoisen monialaisen oppimiskokonaisuuden. Rakkautta voi käsitellä kuvaamataidon tunnilla: piirrä kuva henkilöstä, jota rakastat, tai tutustukaa siihen, millä lailla rakkautta kuvataan taiteessa. Musiikin tunnilla voidaan käsitellä sitä, miten ja millaista rakkautta kuvataan musiikin avulla. Miten rakkautta kuvaavat laulut ovat ajan myötä muuttuneet? Yhteiskunta-/ympäristöopin tunnilla voi käsitellä sitä, miten rakkautta on soveliaista ilmaista ja miten soveliaisuuden normit ovat muuttuneet; mikä on ollut soveliaista rakkautta ja miten käsitykset siitä ovat muuttuneet. Uskonnon ja et:n tunneilla voi tutustua eri uskontojen käsityksiin rakkaudesta. Äidinkielen tunnilla voi tutustua runouteen, jossa käsitellään monenlaista rakkautta. Kielten tunnilla voidaan rakkautta lähestyä pronominiinien kautta: mitä tapahtuu, jos rakkauskertomuksessa he-pronomimin tilalle laitetaan she? Ympäristöopin/biologian tunnilla voi tutustua siihen, mitä ihmisessä tapahtuu, kun hän rakastuu. Mitkä ovat ympäristömme odotukset siitä, kehen rakastumme tai kenen kanssa solmimme suhteen? Historian tunnilla voi käsitellä sateenkaarevien näkymättömyyttä historian kirjoissa tai miesten välisiä rakkaussuhteita an-

tiikin Kreikassa. Jne.

Uusi perusopetuksen ops korostaa oppilaan aktiivisuutta toimijana. Oppilaan kiinnostuksen kohteet ja kokemukset ohjaavat oppimisprosessia. Tästä lähtökohta yksi monialainen oppimiskokonaisuus voisi olla ”Haluan tietää”. Tätä varten opettaja voi pyytää jokaista oppilasta kirjoittamaan post-it-lapuille, mitä he haluaisivat tietää sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta. Pyydä kirjaamaan yhdelle lapulle vain yksi asia, jotta laput voidaan ryhmitellä eri oppiaineisiin kuuluvaksi (tai muulla mielekkäällä tavalla). Vastauksia voidaan etsiä yksin, pareina, yhdessä tai projektityöskentelynä. On myös mahdollista kutsua Setasta kouluvierailija, joka voi vastata kysymyksiin ja kertoa kokemuksiaan elämästä sateenkaarevana henkilönä tai läheisenä. Osallisuuden ja koulun toimintakulttuurin vahvistamiseksi tehtävää voi jatkaa jakamalla laput otsikolla ”Haluan muuttaa”. Näille lapuille oppilaat voivat kirjoittaa asioita, joihin he koulussaan kaipaavat muutoksia liittyen sateenkaarteemaan.

5.2 ESIMERKKEJÄ KAMPANJOISTA JA TEEMAPÄIVISTÄ

Erilaiset teemapäivät, -viikot ja -kuukaudet ovat oiva mahdollisuus toteuttaa monialaisia oppimiskokonaisuuksia, jotka ovat ilmiölähtöisiä ja edistävät laajalaista osaamista. Esimerkiksi 17.5. on homo-, bi- ja transfobian vastainen päivä, jota kutsutaan myös sen

englanninkielisellä lyhenteellä IDAHOT (International Day Against Homophobia and Transphobia). Päivän aikana voidaan käsitellä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvia fobioita monesta eri näkökulmasta. Oppilaat voivat tuottaa postereita, piirroksia, kollaaseja tms. siitä, miten edellä mainitut fobiat yhteiskunnassamme ilmenvät. He voivat pohtia näiden fobioiden syitä ja seurauksia, tehdä huoneentauluja vastaavia luokantauluja siitä, miten heidän ryhmässään homo-, bi- ja transfobiaa ennaltaehkäistään ja miten siihen puututaan. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvia fobioita voidaan tarkastella verrannollisina rasismille ja seksismille, jne.

11.10. juhlistetaan Yhdysvalloissa päivää, jonka nimi on National Coming Out Day. Päivän juhlistaminen on leviämässä myös muualle maailmaan. Tällöin on oppilaiden kanssa hyvä pysähtyä pohtimaan ulostulon ja kaapin käsitteitä. Miksi osa ihmisistä on kaapissa? Miksi siel-

tä tullaan ulos? Mitkä normit tähän vaikuttavat? Pitääkö kaikkien tulla ulos kaapista? Milloin kaapissa olo on ahdistavaa? Voiko se toisaalta olla turvallista? Milloin? Miksi heterot ja cis-ihmiset eivät tule ulos kaapista? Vai tulevatko? Ja niin edelleen.

Yhdysvalloista on myös lähtöisin Day of Silence -päivän vietto. Tämän joka vuosi huhtikuussa vietettävän päivän tavoite on lisätä tietoa kiusaamisen vaikutuksesta sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin sekä heidän tukijoihinsa. Päivää viettävät oppilaat sitoutuvat olemaan hiljaa koko päivän, mikä symbolisoi sitä heidän kokemansa nimittelyn ja kiusaamisen hiljentämistä ja mitätöintiä, mitä sateenkaarevat oppilaat joutuvat jatkuvasti kokemaan. Day of Silence on oppilaslähtöistä aktivismia, mitä nykyään koordinoi GLSEN. Päivää viettävät oppilailta on kyltti, joka avaa heidän hiljaisuutensa tarkoitusta:

Please understand my reasons for not speaking today. I am participating in the Day of Silence (DOS), a national youth movement bringing attention to the silence faced by lesbian, gay, bisexual and transgender people and their allies. My deliberate silence echoes that silence, which is caused by anti-LGBT bullying, name-calling and harassment. I believe that ending the silence is the first step toward building awareness and making a commitment to address these injustices. Think about the voices you ARE NOT hearing today.

Lisätietoa päivästä ja sen järjestämisestä:

[HTTP://WWW.DAYOFSILENCE.ORG/](http://www.dayofsilence.org/)

Suomessakin on vakiintumassa Transtietoisuuden viikko (Trans Awareness Week) marraskuun kolmannen viikon tienoilla. Sen tavoitteena on lisätä tietoutta ja transihmisten näkyvyyttä sekä tuoda esille niitä haasteita, mitä transihmiset yhteiskunnassamme kohtaavat. Yksi viikon päivistä on Transihmisten muistopäivä 20.11., jolloin muistetaan transihmisiin kohdistetun vihan ja ennakkoluulojen vuoksi kuolleita.

Intersex Awareness Day 26.10. on kansainvälinen päivä, jonka tavoitteena on nostaa esiin intersukupuolisten ihmisoikeuskysymyksiä ja poistaa intersukupuolisuuteen liitettyä häpeää ja salailua. Päivän avulla vastustetaan myös lapsille tehtäviä kosmeettisia leikkauksia.

Lisätietoa intersukupuolisuuden päivästä:

[HTTP://INTERSEXDAY.ORG/EN/](http://intersexday.org/en/)

ETENEn kannanotto ja taustaraportti intersukupuolisuudesta voivat toimia suomenkielisenä materiaalina ylemmille ikäluokille: [HTTP://ETENE.FI/LAUSUN-NOT-JA-KANNANOTOT](http://etene.fi/lausun-not-ja-kannanotot)

Koulu voi järjestää myös oman kampanjan, jossa keskiössä on koulun kirjasto ja sen valikoimat. Oppilaat voivat tehdä kirjainventaarion, jossa tutustutaan kirjojen pää- ja sivuhenkilöiden sukupuoleen tai sukupuoleettomuuteen ja siihen, miten se on esitetty. Minkälaisia hahmoja kirjoissa on, minkälaisia ominaisuuksia, kykyjä, tehtäviä heillä on, miten he ovat pukeutuneet, mitä he harrastavat, ja niin edelleen. Minkälainen kuva eri sukupuolista välittyy? Tai minkälaisia perheitä kirjoista löytyy? Työtä voi jatkaa keskustelemalla siitä, miten kirjoissa esiin tulleita normatiivisia käsityksiä voisi purkaa. Tärkeää on myös miettiä, mitä uutta kirjallisuutta koulun kirjastoon tulisi hankkia, jotta se tukisi ops:ienkin velvoitetta lisätä sateenkaaritietoutta. Miten olisi mahdollista saada koulun kirjastoon oman sateenkaarihyly?

6 MONINAISUUDEN KÄSITTELY ERI OPPIAINEIS- SA PERUSOPETUKSESSA

Seuraavissa oppiainekohtaisissa vinkeissä ei ole valmiita tuntisuunnitelmia, vaan aihioita ja ehdotuksia tavoille, joilla sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta voi ottaa esille oppiaineiden eri tavoitteiden saavuttamiseksi. Tarkoituksena ei ole, että sateenkaarema ajateltaisiin käsitellyksi yhdellä oppitunnilla, vaan tavoitteena on, että se olisi läsnä eri oppitunneilla ja oppiaineissa aina tarvittaessa. Aiheen voi siis nostaa esille vaikkapa vain mainintana sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä ja useamman oppitunnin pituisena kokonaisuutena. Tärkeää on, että se on mukana tavalla tai toisella kaikessa toiminnassa koko vuoden ajan, systemaattisesti ja jokaisena lukuvuonna.

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus voi usein nousta spontaanisti esille oppitunnin

aikana, joten oppiainekohtaiset vinkit sisältävät myös monia keskustelunaiheita, joita voi tarpeen vaatiessa nostaa esille ja joista lähteä liikkeelle asiaan perehtymisessä. Monella opettajalla on hyvät tiedot teemasta, mutta opettajalta ei vaadita syventävää tietoutta sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä, vaan asioita voi myös oppia yhdessä. Kaikkea ei voi eikä tarvitse tietää, mutta opettajan on hyvä ottaa selvää, mistä tietoa voi hankkia. Se, mitä opettajalta vaaditaan, on taito ohjata keskusteluja niin, että kaikilla on turvallinen olo ilmaista mielipiteensä muita kunnioittaen.

Jotta oppimisympäristö olisi turvallinen, voi oppilaiden kanssa luoda yhteisiä pelisääntöjä keskusteluille. Aina-kin seuraavat seikat tulisi säännöissä huomioida:

- **Jokainen voi ilmaista omia mielipiteitään.**
- **Jokaisen mielipiteitä tulee kuunnella, vaikka ei olisikaan samaa mieltä.**
- **Keskustellessa ei saa puhua päälle, nauraa toisen mielipiteille tai muutoin halventaa niitä.**
- **Perusteluita mielipiteille saa kysyä ja niitä saa kyseenalaistaa kunnioittavalla tavalla.**
- **Keskusteluun ei tarvitse osallistua, jos ei halua eikä sitä tarvitse perustella.**
- **Muiden henkilökohtaisia asioita ei saa levittää luokan ulkopuolelle.**

Oppiainekohtaisia vinkkejä lukiessa on hyvä muistaa, että sateenkaarevien teemojen käsittely ei ole vain ja ainoastaan eri oppiaineiden ja oppituntien tehtävä vaan sen tulee näkyä ja olla läsnä toimintakulttuurissa laajemminkin, myös oppituntien ulkopuolella. On myös hyvä

huomioida, että seuraavilla sivuilla on esitetty oppiainekohtaisia vinkkejä, joista moni on sovellettavissa myös eri oppiaineisiin. Vaikka siis etsisi vinkkejä vain tiettyyn aineeseen, kannattaa tutustua myös muiden oppiaineiden alta löytyviin vinkkeihin, aihioihin ja ideoihin.

ÄIDINKIELI (SUOMI)

Äidinkieli ja kirjallisuus on monitieteinen taito-, tieto- ja kulttuuriaine. Keskeisiä taitoja ovat monimuotoisten tekstien tulkitsemisen ja tuottamisen sekä tiedon hankinnan ja jakamisen taidot. Opetuksessa, oppimisympäristön luomisessa ja opetusmenetelmien valinnassa otetaan huomioon oppilaiden erilaisuus, yhdenvertaisuus ja sukupuolten tasa-arvo.

Alakoulussa sateenkaarevaan teemaa voi lähestyä kirjallisuuden myötä. Lastenkirjoja, joissa kuvataan moninaisia perheitä, on monia, ja viime aikoina on ilmestynyt kirjoja, joissa päähenkilö on sukupuoleltaan moninainen tai muutoin sukupuolinormeja rikkova. Esimerkkinä mainittakoon Tittamari Marttisen Ikioma perheeni, joka kuvitettuna soveltuu hyvin nuorimmille oppilaille. Myös lapsille ja nuorille suunnatuista klassikkokirjoista voi löytää sukupuolen moninaisuutta. Esimerkiksi Enid Blytonin Viisikko-sarjan Pauli, joka kieltäytyy elämästä väärin sukupuolitettuna eli tyttönä.

Kaikkia kirjoja voi lähestyä myös normitietoisien luennan kautta, jolloin tekstin, kirjan tai vaikkapa sarjakuvan hahmoja tarkastellaan sukupuolinormien näkökulmasta. Mitä sukupuolia on läsnä ja millaisissa rooleissa ne näytettyvät? Ensimmäisillä luokka-asteilla kannattaa tarkastella myös tekstien heteronormatiivisuutta ja samaa sukupuolta olevien pariin, rakkaus- tai seurustelusuhteiden näkymättömyyttä. Löytyykö mistään tekstiä, missä vaikkapa tokaluokkalainen tyttö haaveilisi suuresta rakkaudesta toisen tytön kanssa? Minkälaisia sukupuolen kokemista tai minkälaisia tunteita on lupa esittää?

Vuosiluokilla 3–6 kannattaa sukupuolen moninaisuuteen tutustua tarinoiden avulla. Lukekaa yhdessä tarina Maailman ihanimmat tanssiaisat, joka kertoo neljäsluokkaisesta Santerista. Tarina löytyy Setan nettisivuilta osasta Materiaalia. Tarinan jälkeen oppilaat voivat piirtää Santerin tanssiaisasussa. Keskustelkaa sen jälkeen sukupuolen moninaisuudesta, sukupuolinormeista, sukupuolen ilmaisusta, kiusaamisesta ja sen ennaltaehkäisystä. Mitä normit ovat ja miten ne ilmenevät? Santeri rikkoi erästä normia, mitä? Minkälaisia sukupuolen ilmaisuun liittyviä normeja oman koulun toimintakulttuurista löytyy? Kuka tarinassa toimi oikein? Kenen toiminnassa taasen olisi ollut korjattavaa? Santeri piti kiinni oikeudesta olla oma itsensä. Mitä siihen vaadittiin? Rohkeutta? Jotain muuta? Kuinka tärkeää on voida olla oma itsensä? Voitko sinä olla oma itsesi koulussa? Entä jossain muualla? Miten sinä voit mahdollistaa sen, että jokainen voi olla oma itsensä?

Oman äidinkielen sukupuolittavien sanojen ja rakenteiden haasteita kannattaa nostaa esiin. Eri ammattinimikkeet toimivat hyvin esimerkkeinä. Mies-loppuisia ammattinimikkeitä on paljon: kuka keksii eniten? Miten ne voisi muuttaa sukupuolittamattomiksi? Entä binääriin sukupuolikäsitykseen perustuvat nimikkeet kuten stuertti ja

lentoemäntä: mitä muita on olemassa? Miten niitä tulisi muuttaa?

Vuosiluokilla 7–9 sateenkaareva terminologia on syytä saada tutuksi. Oppilaat voivat esimerkiksi ryhmitöitä tehden tutustua Setan ja sen Transtukupiirien sivuilla yhteen käsitteeseen, josta he tuottavat tietoa koko ryhmälle.

Äidinkielessä osana eettistä kasvatusta oppilaita ohjataan ymmärtämään omien kielellisten ja viestinnällisten valintojen vaikutuksia toisiin ihmisiin. On myös hyvä pyhäytyä miettimään omaa kielenkäyttöä ja opetella sukupuolisensitiivistä tapaa kommunikoida. Nuorten kanssa voi pohtia, miksi monesti loukkaamistarkoituksessa käytetyt sanat liittyvät sukupuoleen, seksuaalisuuteen tai seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun vähemmistöasemaan. Miksi sanat homo tai vaikkapa vammaiset ovat saaneet merkityksiä, joita niillä ei ole ennen ollut? Miksi sanoilla hintti, transu tai huora pyritään loukkaamaan toisia? Tai miksi sanotaan, että ne eivät loukkaa – ovat vaan ”läppää”? Kuka päättää, mikä loukkaa ja mikä ei?

Monilukutaitoa kehittävän normitietoisien luennan kohteena voivat olla sekä sanoma- että aikakauslehdet, elokuvat tai viestintä sosiaalisessa mediassa. Oppilaille voi antaa tehtäväksi tutustua vaikkapa lehtien mainontaan viikon tai kahden ajan. Näkyykö niissä perheiden moninaisuutta, samaa sukupuolta olevia pareja tai sukupuolen moninaisuutta? Jos, niin minkälaisista mainoksista on kyse? Mitä taasen mainostetaan normeihin mahtuvin kuvien ja tarinoiden kautta? Löytyykö mainoksia, jotka on suunnattu vähemmistöille? Minkälaisia?

Omien oppikirjojen kriittinen luenta herättelee normien tunnistamiseen ja kyseenalaistamiseen. Sen ohella se toimii myös ajattelun ja oppimaan oppimisen välineenä sekä monilukutaidon kehittäjänä. Oppilaat voivat esimerkiksi tutkia miten äidinkielen kirjassa näkyy sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Näkyykö se missään? Näkyykö se kuvissa, teksteissä tai kuvateksteissä? Heijastuuko tekstistä yhdenvertaisuus vai toiseuttaako teksti? Vahvistaako teksti siis joitain normeja sulkemalla ulos tiettyjä teemoja tai ihmisryhmiä? Jääkö käsittelystä positiivinen vain negatiivinen henki? Mitä muutoksia oppikirjaan tulisi tehdä, jotta siitä tulisi parempi?

Oppilaiden kanssa voi tutustua sanojen denotaatioihin ja konnotaatioihin. Mitä ”homo” itse asiassa tarkoittaa (denotaatio)? Mitä sivumerkityksiä sillä voi olla (konnotaatio)? Miten konnotaatiot syntyvät? Miten niitä voisi muuttaa? Omien mielikuvien, ennako-oletusten ja normatiivisten käsitysten pohdinnassa apuna voi olla seuraavanlainen tehtävä.

Miettikää luokassa, mitä mielikuvia meillä on transvestisuudesta. Opettaja voi jakaa taulun kahtia piirtämällä kaksi erillistä aluetta, joihin toiseen hän merkitsee + merkin ja toiseen puoliskoon – merkin. Plussa-puolelle oppilaat kirjoittavat kaikki positiiviset sanat tai mielikuvat, mitä heille tulee transvestisuudesta mieleen. Miinuspuolelle taas kirjataan kaikki negatiiviset asiat. Tämän jälkeen tutkitaan mielikuvia. Voi olla, että miinus-puolella on enemmän sanoja kuin plussa-puolella. Mistä tämä voi johtua? Pohtikaa, mistä nämä mielikuvat ovat tulleet? Miten negatiivisten mielikuvien runsaus näkyy koulussa? Miten se voi vaikuttaa kasvaaviin nuoriin? Juontaako joku niistä tiedon puutteesta? Entä näkyvämmämyydestä? Löytyikö taululta positiivisia ennako-oletuksia transvestisuudesta? Ovatko positiiviset ennako-oletukset vaarattomia?

Tämän tehtävän jälkeen katsokaa Setan Yhdenvertainen vanhuus-projektin tuottaman Haluaisin pystyä kertomaan -videon osuudet Eveliinasta ja Theasta ja Gittasta. Yhteiskesto on noin kuusi minuuttia. Tämän jälkeen opettaja palaa taululle, piirtää kaksi uutta erillistä aluetta edellisten viereen ja pyytää oppilaita tekemään saman harjoitteen uudelleen. Ovatko mielikuvat transvestisuudesta muuttuneet videon katsomisen myötä? Miten? Mitä uusia ajatuksia video herätti? Vastaavatko videolla esiintyvät transvestiitit kuvauksia, joita tuotettiin ensin? Entä niitä, mitä tuotettiin videon katselun jälkeen? On erityisen tärkeää purkaa tehtävä ja keskustella niin, että kunnioittava sävy on läsnä koko harjoitteen aikana.

Videot alla olevissa linkeissä:

[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=AJYD9RD4XK0](https://www.youtube.com/watch?v=AJYD9RD4XK0)

[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=BO158WGJQNI](https://www.youtube.com/watch?v=BO158WGJQNI)

RUOTSI

Ruotsin kieli antaa erityisen mahdollisuuden sukupuolen moninaisuuden käsittelyyn oppitunneilla, koska kielessä on käytössä sukupuolineutraali persoonapronomini "hen". Hen-pronominia käytetään, jos henkilön sukupuoli ei tiedetä tai tiedetään, että henkilö on muunsukupuolinen tai muulla tavoin ei koe sukupuoltaan naiseksi tai mieheksi, sukupuoli ei ole olennainen tai se ei saa tulla ilmi. Ruotsissa hen-pronominia käytetään myös normikriittisesti, jolloin binääristä sukupuolijärjestelmää halutaan kyseenalaistaa.

Oppilaiden kanssa voi harjoitella hen-pronominia ja sen taivuttamista – objektimuoto on hen ja genetiivi hens –

minkä tahansa pronominiharjoituksen myötä. Tehtävänä on muuttaa sekä han että hon pronominin tai jompikumpi näistä sukupuolineutraaliin muotoon. Oppilaiden kanssa on tärkeää keskustella siitä, mihin sukupuolineutraalia pronominia tarvitaan. Oppilaiden on myös hyvä tietää, että hen-pronominin on Ruotsissa virallistettu. Oppilaiden on lisäksi tärkeää oppia, miten puhua sukupuolittamatta perhesuhteista: miten puhua esimerkiksi puolisoista ja sisaruksista mainitsematta näiden oletettua sukupuolta.

Jos oppilaat saavat valita itselleen ruotsinkielisen nimen, anna heidän valita vapaasti puuttumatta heidän ratkaisuihinsa. Kysy joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

VIERAAT KIELET

ENGLANTI

Sukupuolen moninaisuuden näkyväksi tekeminen kielellä, jonka persoonapronominit perustuvat binääriseen näkemykseen sukupuolesta on hankalaa. Siksi monet ei-binäärisen kokemuksen omaavat ovat keksineet uusia pronomineja. Toisin kuin ruotsin kielessä, englannin kielessä ei minkään sukupuolineutraalin pronominin käyttö ole vielä vakiintunut täysin, mutta ehkä tavallisinta nykyään on käyttää pronominia they yksikössä. Tutustuta oppilaat they-pronominiin ja kerro, milloin sukupuolittamattoman persoonapronominin käyttö on tarpeen. Kuten ruotsin kielessä, sitä voi käyttää, jos ei tiedä henkilön sukupuolta tai tietää, että henkilö on muunsukupuolinen tai muulla tavoin ei koe sukupuoltaan naiseksi tai mieheksi, sukupuoli ei ole olennainen tai se ei saa tulla ilmi. Oxford English Dictionary on lisännyt siviilisäätystä kuvaavan, mutta sukupuolittamattoman lyhenteen Mx. lyhenteiden Mr., Mrs., Miss ja Ms rinnalle. On hyvä myös harjoitella tämän lyhenteen käyttöä eri konteksteissa.

Sukupuolen moninaisuutta voi myös käsitellä tuomalla tietoon niitä moninaisia termejä, joita ei-binääriin sukupuolikokemuksen omaavat käyttävät. Esimerkkeinä polygendered, pangendered, multigendered, omnigendered, gender-outlaw, gender-variant, variant-expressive, bigendered, creatively gendered, alternately gendered, gender-free, gender transgressor, inner sex, truegendered, genderbreaker, genderbender, metagendered, genderfluid ja yksinkertaisesti person.

Opetuksessa tulee aina kyseenalaistaa heteronormatiivisuus. Oppilas voi kirjoittaa englannin aineessaan, että hänellä on samaa sukupuolta oleva kumppani tai koevastauksessa oppilas voi nostaa esiin sen, että myös samaa sukupuolta olevilla voi olla suhde keskenään. Perheitä kuvatessa "she"-illä voi olla vaimo ja "he"-n ihastuksen kohde voi olla toinen "he" tai "they". Koevastauksia korjatessa ei näitä ratkaisuja tule automaattisesti nähdä virheinä. Oppilaiden on myös tärkeä oppia, miten puhua sukupuolittamatta perhesuhteista: miten puhua esimerkiksi puolisosta ja sisaruksista mainitsematta näiden oletettua sukupuolta.

Jos oppilaat saavat valita itselleen englanninkielisen nimen, anna heidän valita vapaasti puuttumatta heidän ratkaisuihinsa. Kysy joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

SAKSA

Jos oppilaat saavat valita itselleen saksankielisen nimen, anna heidän valita vapaasti puuttumatta heidän

ratkaisuihinsa. Kysy joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

Saksan kieli on hyvin sukupuolittava eikä siinä ei ole vakiintunutta sukupuolineutraalia persoonapronominia. Yksi käytössä oleva vaihtoehto on persoonapronomini "xier", artikkeli ja relatiivipronomini "dier" sekä possessiivipronomini "xies". Mitä haasteita syntyy, kun vahvasti sukupuolittavaa kieltä käyttäessä haluaisi olla sukupuolittamatta ihmisiä? Mitä vaihtoehtoja tai kiertoilmaisuja löydetään esimerkiksi sukulaisuussuhteiden kuvaamiseen? Oppilaiden kanssa voi keskustella niistä haasteista, mitä vahvasti sukupuolittava kieli tuo sukupuolivähemmistöjen elämään. Voiko kieli vaikuttaa maailmankuvaamme ja käsityksemme sukupuolesta?

RANSKA

Jos oppilaat saavat valita itselleen ranskankielisen nimen, anna heidän valita vapaasti puuttumatta heidän ratkaisuihinsa. Kysy joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

Ranskan kielessä ei vielä ole vakiintunutta käytäntöä pronominista, joka vastaisi esimerkiksi ruotsin kielen henpronominia. Neutrian pronomininä on alettu käyttää Poitouin murteesta juontuvaa "ol"-sanaa, mutta sen merkitys ei ole yleisesti tiedossa. Mitä haasteita syntyy, kun vahvasti sukupuolittavaa kieltä käyttäessä haluaisi olla sukupuolittamatta? Mitä vaihtoehtoja tai kiertoilmaisuja löydetään esimerkiksi sukulaisuussuhteiden kuvaamiseen? Oppilaiden kanssa voi keskustella niistä haasteista, mitä kieli, joka sukupuolittaa henkilöitä ja asioita, tuo sukupuolivähemmistöjen elämään. Voiko kieli vaikuttaa maailmankuvaamme ja käsityksemme sukupuolesta?

ESPANJA

Kuten yllä on muiden kielten osiossa kerrottu, on tärkeää kunnioittaa oppilaiden itsemäärittelyoikeutta. Jos he saavat valita itselleen espanjankielisen nimen, anna heidän valita vapaasti puuttumatta heidän ratkaisuihinsa. Kysy joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

Opettajan on hyvä ottaa selville ja kertoa oppilaille tavoista, joilla sukupuolittavaa kieltä on alettu espanjaa puhuvissa maissa purkaa. Esimerkiksi @-merkillä voidaan sukupuolitetusta sanasta tehdä sukupuoleen sitomaton sana: amigo = ystävä, kaveri (poika tai mies), amiga = ystävä, kaveri (tyttö tai nainen), amigo@ = ystävä, kaveri (mitä sukupuolta vain tai sukupuoleton).

ITALIA

Jos oppilaat saavat valita itselleen italiankielisen nimen, anna heidän valita vapaasti puuttumatta heidän ratkaisuihinsa. Kysy joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

Kuten monessa muussa kielessä, ei Italian kielessäkään ole sukupuolineutria pronominia. Yksi ehdotus, mukailen englannin kielen mallia, on monikollinen "essi". Kuten espanjan kielessä, voi italiassakin käyttää merkkiä @ tai asteriksia * substantiivin ja adjektiivin lopussa kuvaamaan neutriutta. Esimerkiksi car* ragazz* -kirjoitus-asun myötä vältämme sukupuolittavien cara ragazza tai caro ragazzo ilmaisujen käytön.

MUUT KIELET

Vaikka opettamassasi kielessä ei sukupuolen moninaisuutta tai sukupuolettomuutta olisi mahdollista ilmaista millään vakiintuneella tavalla, voi jokaisessa kielestä löytyä kiertoilmaisuja tai muita tapoja ilmaista asia. Oppilaille voi antaa vaikka tehtäväksi yrittää selvittää netin avulla niitä kielellisiä käytäntöjä, mitä kyseessä olevaa kieltä puhuvista maista voi löytyä. Mikäli oppilaat saavat valita itselleen nimen, jota kielen tunnilla heistä käytetään, on tärkeää olla puuttumatta heidän valintaansa. On myös tärkeää kysyä joka kurssin alussa, mitä persoonapronominia jokainen oppilas haluaa itsestään käytettävän. Kerro myös, että he voivat pyytää omaksi kokemansa pronominin käyttöä koska vaan.

MATEMATIIKKA

Vuosiluokilla 1–2 on matematiikan tehtävänä muun muassa perehdyttää oppilasta peruslaskutoimitusten periaatteisiin. Sisällyttääkseen opetukseen sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden voi opettaja tuottaa sanallisia tehtäviä, joissa moninaisuus tulee esiin. Seuraavassa kappaleessa on esimerkki siitä, miten tätä voi toteuttaa alimmilla luokka-asteilla:

Virtasen perheessä on kaksi vanhempaa Outi ja Ilona. Outilla ja Ilonalla on kaksi yhteistä lasta. Sen lisäksi Outilla on yksi lapsi edellisestä suhteestaan Pekan kanssa. Ilonalla on myös yksi lapsi edellisestä suhteestaan Mirkun kanssa. Kaikki edellä mainitut vanhemmat sekä kaikki lapset on kutsuttu Pekan luokse sunnuntai-päiväliiselle. Mirku on ilmoittanut, ettei hän flunssan vuoksi pääse paikalle. Kuinka monta aikuista päivällisellä on läsnä? Entä kuinka monta lasta? Kuinka monta henkilöä tapaa yhteensä päivällisen merkeissä Pekan luona?

Seuraavilla vuosiluokilla matemaattisia tietoja syvennetään ja laajennetaan. Moninaisuus kannattaa silloinkin

tuoda esille sanallisissa tehtävissä. Ohessa on esimerkkejä sanallisista tehtävistä, joita opettaja voi itse muokata omiin tarpeisiinsa:

1. Yhdysvaltalaiset John ja Paul sekä heidän lapsensa Kate tulevat Suomeen lomalle. Vanhempien lento New Yorkista Helsinkiin maksaa yhteensä 895 €. Heidän lapsensa lentolippu maksaa neljäsosan tästä. He yöpyvät Helsingissä hotellissa 7 yötä, yksi yö maksaa koko perheelle 139 €. Tämän ohella he matkustavat Turkuun junaan, yhdensuuntainen matka maksaa yhdeltä aikuiselta 24 €. Lapsi maksaa tästä puolet. Turussa he yöpyvät kolme yötä hotellissa, josta he maksavat 107 € yössä. Kuinka paljon heidän lomansa (matkat ja yöpyminen) maksaa yhteensä?

2. Arvioidaan, että 5–15 % prosenttia väestöstä kuuluu seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön. Suomen väkiluku on 5 496 824 (14.6.2016). Kuinka monta henkilöä kuuluu sateenkaarevaan vähemmistöön?

3. Jokavuotiseen Helsinki Pride -tapahtumaan osallistuu tuhansia ihmisiä. Tapahtuma huipentuu marssiin ja puistojuhlaan. Viime vuonna marssiin osallistui arviolta 30 000 ihmistä. Edellisenä vuonna osallistujia oli 25 000. Mikä on osallistujamäärän prosentuaalinen kasvu?

YMPÄRISTÖOPPI

Ympäristöoppi on biologian, maantiedon, fysiikan, kemian ja terveystiedon tiedonaloista koostuva integroitu oppiaine. Pops:n mukaan ympäristöopissa oppilaat nähdään osana ympäristöä, jossa he elävät. Työtapojen ja oppimisympäristöjen valinnan lähtökohdaksi ovat oppilaiden omat kokemukset ihmiseen, ympäristöön, ihmisen toimintaan ja arkeen liittyvistä asioista, ilmiöistä ja tapahtumista. Tämä lähtökohda antaa mahdollisuuden tutustua erilaisiin perheisiin. Oppimisympäristön pitää olla niin turvallinen, että jokainen oppilas voi kertoa omasta perheestään ilman pelkoja. Jokainen oppilas voi esimerkiksi piirtää, tehdä kollaasin tai kertomuksen omasta perheestään. Tätä ennen on kuitenkin hyvä käsitellä perheiden monimuotoisuutta yleisellä tasolla turvallisen ilmapiirin varmistamiseksi.

Jotta perheiden moninaisuus tulisi esille, on opettajan hyvä kertoa niistä perhemuodoista, joita oppilaiden kertomuksista ei tule ilmi. Sateenkaariperheistä ja niiden moninaisuudesta on hyvä puhua riippumatta siitä, onko luokassa sateenkaariperheen lapsia vai ei. Perheiden ja vanhemmuuden kautta voi myös lähestyä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta. Oppilaiden kanssa voi keskustella perheistä, joissa on kaksi äitiä, yksi äiti tai ei äitiä lainkaan. Perheistä, joissa on kaksi äitiä ja kaksi isää, tai kaksi isää ja yksi äiti ja kaikista muistakin vaihtoehdoista. Puheeksi kannattaa ottaa myös se, että on perheitä, joissa isä pukeutuu

joskus naiseksi (transvestisuus) tai korjaa sukupuoltaan (transsukupuolisuus) tai ei oikein koe olevansa nainen eikä mies (muunsukupuolisuus). Ja äiti voi tietenkin olla myös kaikkea tätä. Isä voi myös olla hyvin maskuliinen tai feminiininen, ja äiti myös. Ja kaikki perheet ovat yhtä arvokkaita. Perheet myös muuttuvat. Joskus voi käydä niin, että vanhemmat eroavat ja löytävät kenties uuden kumppanin. Sitten syntyy taas uusi perhe, ihan omanlaisensa.

Ympäristöopissa tutustutaan myös eri kulttuureihin ja niiden tapoihin. Lue oppilaille (vuosiluokat 1–2) tarina Kuunsilta, joka kertoo erään Yhdysvaltojen alkuperäiskansoihin kuuluvan intiaaniheimon sukupuolijärjestelmästä ja itsemääräämisoikeudesta sukupuoleen. Tarina on esitteessä Satuja lapsille, joka löytyy Setan sivuilla Materiaalia-osioista. Keskustelkaa tarinasta ja siitä, kuinka monia eri tapoja on ymmärtää sukupuoli. Sen jälkeen

pyydä oppilaita piirtämään itsensä sellaisina kuin he itse itsensä näkevät. Anna jokaisen kertoa omista kuvistaan.

Vuosiluokilla 3–6 opetuksen tavoitteena on ohjata oppilasta hankkimaan luotettavaa tietoa, ilmaisemaan perustellen erilaisia näkemyksiä sekä tulkitsemaan ja arvioimaan kriittisesti tietolähteitä ja näkökulmia. Ennakkoluuloihin ja stereotyyppioihin tutustuminen on osa tätä tavoitetta. Sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita ja normeja voi hahmottaa oppilaiden kanssa alla olevalla harjoitteella.

Ympäristöoppi on oppiaine, jossa on hyvä tutustua kaikkia oppilaita ympäröivään mainonnan ja markkinoinnin maailmaan. Viereisen sivun tehtävä yhdistää sukupuoli-sensitiivisen ja normitietoisien näkökulman monilukutaidon kehittämiseen.

Kerro oppilaille, että tulet sanomaan yksi kerrallaan erilaisia ominaisuuksia tai adjektiivejä – kuten voimakas, hoivaava, reipas, kiltti, auttavainen, rohkea, suloinen, jne. – ja jokaisen sanan jälkeen oppilaat saavat huutaa ”tyttö” tai ”poika” sen perusteella, kuvaavatko ominaisuudet enemmän tyttöjä vai poikia. Tämän jälkeen keskustellaan siitä, mitä stereotyyppiat oikeastaan ovat. Kuvaavatko ne todellisuutta? Mikä on niiden alkuperä? Voivatko ne muokata todellisuutta? Voiko niihin vaikuttaa? Jne. Kun oppilaiden kanssa on puhuttu sukupuolen moninaisuudesta, voit myös lisätä vastausvalikoimaan käsitteen ”muu”. Minkälaiset määreet liitettiin siihen? Oliko siitä yksimielisyyttä vai enemmän hajontaa? Mistä se voi johtua?

Stereotyyppioita kyseenalaistettaessa kannattaa varoa välittämättä sellaista kuvaa, että stereotyyppioiden mukaiset ja normeihin mahtuvat henkilöt olisivat jotenkin huonompia kuin muut. Kaikista feminiinisistä tytöt tai maskuliinisista poikat ovat yhtä arvostettuja kuin ne, jotka eivät normeihin mahdu. Jokaisen tapaa olla ja ilmentää sukupuoltaan tulee kunnioittaa yhtä paljon, olisi se sitten normeja kyseenalaistavaa tai niitä vahvistavaa.

Pyydä oppilaita havainnoimaan mainontaa ympäristössään, kun he käyvät kaupassa, kauppakeskuksissa tai nettikauppojen sivuilla tai näkevät ulkomainontaa. Pyydä heitä tekemään muistiinpanoja havainnoinnistaan päiväkirjaa parin viikon ajan. Keskustelkaa sitten siitä, mitä tuotteita mainostetaan sukupuolittamatta tuotteiden oletettua käyttäjäkuntaa ja minkä tuotteiden mainonta on suunnattu eri sukupuolille. Minkälaisia leluja on tarjolla tytöille ja pojille? Pyydä oppilaita tutustumaan myös työkalu- ja toimitotarvikevalikoimiin. Minkälaista sukupuolittamista niistä löytyy?

Mitä eroja huomaat tytöille ja pojille suunnatuissa vaatteissa? Onko eroja väreissä, muodoissa, kuoseissa, kuvioissa tai jossain muussa? Voisiko tyttö ostaa vaatteita poikien osastolta? Entä poika tyttöjen osastolta? Laajenna keskustelu sukupuolen ilmaisuun. Miksi yhteiskuntamme haluaa, että tytöt ja pojat pukeutuvat eri tavalla? Mitä hyötyä siitä on ja kenelle? Mitä haittaa siitä on ja kenelle? Mitä jos pukeutumista rajoittavat normit kapenisivat entistä enemmän? Entä jos normeja purettaisiin? Mikä olisi ideaali tilanne? Onko mitään, mitä voisi itse tehdä?

YHTEISKUNTAOPPI

Vuosiluokilla 4–6 yhteiskuntaopin tavoitteita on muun muassa tukea oppilasta harjaannuttamaan eettistä arviointikykyään liittyen erilaisiin inhimillisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä ohjata oppilasta hahmottamaan itsensä yksilönä ja erilaisten yhteisöjen jäsenenä, ymmärtämään ihmisoikeuksien ja tasa-arvon merkityksen. Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden ymmärtäminen ihmisen sosiaalisena identiteettinä sekä siihen liittyvien ihmisoikeuksien tarkastelu sopivat tämän tavoitteen saavuttamiseksi hyvin.

Sisältöalue Arkielämä ja oman elämän hallinta (S1) sisältää pohdintaa siitä, kuinka jokainen voi itse vaikuttaa lähiyhteisön turvallisuuteen ja viihtyisyyteen. Tässä yhdessä voi oppilaiden kanssa keskustella homottelusta, transuttelusta ja muusta nimittelystä, kuten oppaan luvussa 4.3 on ohjeistettu. On tärkeää, että kukin oppilas ymmärtää vastuunsa ryhmän ilmapiirin turvallisuudesta.

Ihmisen ensimmäinen yhteisö ja arkielämän toimintaympäristö on yleensä perhe. Siksi myös yhteiskuntaopissa on hyvä käsitellä perheitä ja perheiden moninaisuutta. Jo

ympäristöopissa käsitellyjä aiheita tulee syventää ja tematiikkaa tulee tuoda myös enemmän yhteiskunnallista näkökulmaa. Hyvä apu aiheen käsittelemiseen on muun muassa Monimuotoiset perheet verkoston nettisivut:

[HTTP://WWW.MONIMUOTOISETPERHEET.FI/JARJES-](http://www.monimuotoisetperheet.fi/jarjestot/)

TOT/

Yhteiskuntaopin tavoitteena on myös ohjata oppilasta tarkastelemaan median roolia ja merkitystä omassa ajassa ja yhteiskunnassa. Tehtäväksi voi antaa jonkin median (sanomalehti, aikakauslehti, televisio, radio) seuraaminen tietyn ajanjakson ajan kiinnittämällä huomiota vaikkapa siihen, onko niissä juttuja tai ohjelmia, joiden päähenkilö jollain tavalla rikkoo sukupuoli- tai heteronormia. Onko tämä identiteetti jutun tai ohjelman keskiössä vai tuleeko se esiin vain sivujuonteena?

Ylemmillä vuosiluokilla yksi yhteiskuntaopin tavoitteista on ohjata oppilaita toimimaan erilaisuutta ymmärtävässä, ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa kunnioittavassa moniarvoisessa yhteiskunnassa. Tämä sisältää myös tavoitteen ohjata oppilasta tarkastelemaan eri yhteisöjä ja vähemmistöryhmiä monipuolisesti ja avarakatseisesti. Tässä tehtävässä on keskeistä muistaa, että kaikenlaiset vähemmistöt ovat läsnä koulussa, eivätkä erillisinä jossain muualla yhteiskunnassa. On myös erityisen tär-

keää, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä käsitellään yhteiskuntaopin tunneilla, jotta aihepiiri nähtäisiin myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja kyseiset vähemmistöidentiteetit tunnustettaisiin myös sosiaalisina identiteetteinä.

Terminologiaa voi yläkouluikäisille jo tarkentaa ja identiteettikysymyksiä käsitellä laajemminkin. Sukupuolen moninaisuuteen liittyvät transidentiteetit, muun- ja intersukupuolisuus ja sukupuolettomuus ovat termejä, joiden merkityksiin voi tutustua Setan Transtukupisteen sivuilla: [HTTP://TRANSTUKUPISTE.FI/](http://transtukupiste.fi/)

Lainsäädäntöön ja sen kehitykseen tutustuminen luo matematiikkaan tärkeää aikaperspektiiviä.

Setan nettisivulla [HTTP://SETA.FI/HISTORIA/](http://seta.fi/historia/) löytyy lista yhteiskunnallisista muutoksista ja ihmisoikeudellisesta kehityksestä Suomessa. Oppilaat voivat ryhmätyönä tutustua eri teemoihin ja esitellä ne luokalle. Esimerkiksi: mikä oli kehotuskieltolaki ja mitä seurauksia sillä oli? Mikä on translaki ja miksi sitä pitää muuttaa? Mistä uudistetussa äitiyslaissa oli kysymys? Ja niin edelleen.

Vuosiluokilla 7–9 on oppilaiden hyvä perehtyä myös voimassa oleviin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakeihin. Oppilaille voi antaa ryhmätyöksi esitellä laeissa mainittuja syrjinnän eri muotoja ja antaa esimerkkejä siitä, miten ne voivat näyttäytyä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen elämässä.

YHDENVERTAISUUSLAIN mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän synn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Syrjintä on välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän synn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Minkälaista seksuaalivähemmistöjä syrjivää lainsäädäntöä on olemassa? Syrjintä on välillistä, jos näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän synn perusteella. Keksi esimerkki seksuaalivähemmistöihin kohdistuvasta välillisestä syrjinnästä! Henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytyminen on häirintää. Keksi esimerkki! Laissa kielletään myös läheissyrjintä eli syrjintä, sen vuoksi, että henkilön läheinen kuuluu esimerkiksi seksuaalivähemmistöön. Keksi esimerkki! Yhdenvertaisuuslaissa kielletään myös käsky syrjiä, keksi tästäkin esimerkki!

Niin sanotun TASA-ARVOLAIN tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Syrjintäkiellon ohella viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Miten tätä on toteutettu meidän koulussamme?

Oppilaiden kanssa kannattaa tutustua ILGA-Euroopan vuosittaiseen vertailuun sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen asemassa Euroopan maiden välillä:

[HTTPS://RAINBOW-EUROPE.ORG/](https://rainbow-europe.org/)

Vuonna 2016 Suomi sijoittui seitsemänneksi. Miksi Suomi sijoittui näin? Mikä lainsäädännössämme on hyvää ja missä taas on puutteita? Mitä pitäisi vielä tapahtua, jotta Suomi sijoittuisi listan kärkeen?

Yhteiskunnan syrjivien tai yhdenvertaisuutta mahdollistavien rakenteiden olemassaolo ja vaikutus on tärkeää ymmärtää. Yhtä tärkeää on kuitenkin ymmärtää myös

se, että ihmisten välinen vuorovaikutus on viime kädessä se, missä syrjintä, häirintä tai kiusaaminen toteutuu. Tai mikä mahdollistaa turvallisesti omana itsenä olemisen. Syrjinnän ohella on myös tärkeää puhua syrjinnän pelosta, mikä on tutkimusten mukaan ihmisten käyttäytymiseen vahvemmin vaikuttava tekijä kuin koettu syrjintä. Vähemmistöstressi on käsite, mikä yläkouluikäisille on tärkeä ymmärtää. Koska käsite voi olla haastava yksinkertaistaa, kannattaa opettajan etsiä yhdessä oppilaiden kanssa tietoa netistä vähemmistöstressistä: mitä se on, miten se ilmenee, mitä seurauksia sillä on ja miten sitä voisi ehkäistä? Keskustelua kannattaa laajentaa siihen, miten kouluista voisi tehdä oppimisympäristön,

jossa vähemmistöstressi ei pääse kehittymään. Minkälainen on jokaiselle turvallinen ympäristö? Kuka siitä on vastuussa? Vähemmistöstressiin liittyvään kokemusmaailmaan voi tutustua esimerkiksi sarjakuvablogissa: [HTTP://WHATSNORMALANYWAY.NET/](http://whatsnormalanyway.net/) tai Facebook-sivulla [HTTPS://WWW.FACEBOOK.COM/ASSIGNEDMALE/](https://www.facebook.com/assignedmale/)

Käsite ”ulostulo” liittyy usein eri vähemmistöidentiteettien avoimuuskysymyksiin. Katso oppilaiden kanssa

elokuva Milk, joka on Gus Van Santin ohjaama tosita-pahtumiin perustuva elokuva. Se kertoo Harvey Milkistä, joka valittiin ensimmäisenä julkihomona Amerikassa julkiseen poliittiseen virkaan, mutta murhattiin vuonna 1978. Milk ajatteli, että näkyvyys olisi ratkaisu moneen ongelmaan: mitä enemmän ihmiset tulisivat ulos kaapeistaan, sitä nopeammin asenteet muuttuisivat. Milk totesi: ”Jos luoti olisi lävistääkseen kalloni, suo että se tuhoaisi ovet kaikista kaapeista.” Keskustele oppilaiden kanssa ulostuloista:

Miksi joidenkin täytyy tulla ulos kaapista, joidenkin ei? Voiko ulostuloa vaatia? Pyhittääkö tavoite keinot? Mitä tapahtuisi, jos kaikki seksuaalivähemmistöihin kuuluvat tulisivat kaapista ulos? Mitä seurauksia näkyvyydellä olisi? Mitä vaikutuksia ulostuloilla ”hinnalla millä hyvänsä” voi olla yksilöille? Avoimesti seksuaalivähemmistöihin kuuluvia poliitikkoja on yhä enemmän. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvia poliitikkoja ei ole julkisuudessa. Mistä tämä kertoo?

HISTORIA

Historian oppiaineen tavoitteisiin kuuluu muun muassa edistää oppilaiden kasvua aktiiviseksi ja erilaisuutta ymmärtäviksi yhteiskunnan jäseniksi. Historianopetus auttaa oppilaita tunnistamaan yhteiskunnassa olevia arvoja, arvojännitteitä ja niissä tapahtuneita muutoksia eri aikoina.

Vuosiluokilla 4–6 mukaan historian opiskelu on hyvää aloittaa perehtymällä historian tiedon luonteeseen oppilaan suvun tai lähiyhteisön menneisyyden avulla. Lähtökohtana voi olla oma perhe tai suku, jonka menneisyyteen voi tutustua. Tällöin on hyvä muistaa perheiden moninaisuus ja se, että moninaisuutta on käsitelty aikaisemmin yleisellä tasolla. Jos oppilaiden omien perheiden menneisyydestä ei löydy tarpeeksi moninaisuutta, voivat opettaja ja oppilaat yhdessä keksiä moninaisia perheitä lähihistoriassa. Sateenkaariperheitä ja –pareja on aina ollut olemassa, niiden muoto on kenties ollut erilainen kuin nykyään ja ne ovat olleet näkymättömissä. Minkälaisia mahdollisuuksia ja ratkaisuja on lähihistoriasta löytynyt samaa sukupuolta olevien perheille? Entä miten

perinteinen sukupuoli taipuu kuvaamaan monimuotoisia perheitä? Sukupuun piirtäminen voi olla mielenkiintoinen tehtävä, kunhan kaikilla on vapaus omanlaisensa sukupuun tuottamiseen: kaksiahaarainen sukupuumalli ei varmaan kuvaa nykyään monenkaan oppilaan todellisuutta.

Sisältökokonaisuus Vanha aika ja antiikin perintö (S2) mahdollistaa tutustumisen miesten välisiin suhteisiin antiikin Kreikassa. Ero sen välillä mitä nykyään ymmärrämme homoudella ja antiikin Kreikassa esiintyneiden miesten välisten suhteiden välillä on selkeä. Oppilaiden kanssa voi pohtia minkälaisia merkityksiä näille suhteille eri konteksteissa ja historiallisina aikoina on annettu.

Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen perinteisiin on sukupuolen moninaisuus kuulunut vahvasti. Siellä binäärisyyden rikkovan sukupuolijärjestelmien olemassaolo on todistettu jopa yli sadassa eri heimossa koko Pohjois-Amerikan alueella. Jokaisella intiaaniheimolla on omat termsä kuvaamaan niin sanottuja two-spirit-henkilöitä, joita on suomeksi kuvattu käsitteellä kolmas ja/tai neljäs sukupuoli.

Oppilaat voivat tutustua kenties kuuluisimman two spirit-henkilön We'wha:n elämään, josta kerrotaan artikkelissa Nainen, mies ja moni muu. Artikkelit löytyy Transtukupisteen sivuilta:

[HTTP://TRANSTUKUPISTE.FI/SUKUPOLEN-HISTORIA/](http://transtukupiste.fi/sukupuolen-historia/)

Yläkoulussa oppilaiden tulee myös paneutua erilaisten toimijoiden tuottaman tiedon kriittiseen käsittelyyn ja historiallisen lähdeaineiston ulottuvuuksiin. Tästä näkökulmasta sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen näkymättömyys historiallisissa lähteissä – ja itse oppikirjoissakin – on mielenkiintoista. Keskustelkaa oppilaiden kanssa siitä, miksi sateenkaarevat ihmiset ovat olleet näkymättömiä historiassa. Mistä vaikeneminen kertoo?

Sateenkaarihistoriaan tutustumiseen kouluissa kannattaa hyödyntää LGBT History Month:n materiaaleja. Yhdysvalloissa vietetään sateenkaarevan historian kulkua lokakuussa ja Englannissa helmikuussa. Kulkukauden tavoitteena on edistää ihmisoikeuksia ja tehdä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta näkyväksi myös historiallisesta näkökulmasta. Esimerkiksi lokakuun jokaisena päivänä nettisivuilla (<http://lgbthistorymonth.com/>) julkaistaan materiaalia (esimerkiksi video tai biografia), joita voi vuoden mittaan käsitellä oppilaiden kanssa luokassa.

Sisältöalueessa Suurten sotien aika perehdytään maail-

mansotiin ja niistä selviytymiseen erityisesti tavallisten ihmisten ja ihmisoikeuskysymysten näkökulmasta. Siinä paneudutaan ihmisoikeusrikkoksiin kuten holokaustiin sekä ihmisoikeuksien edistämiseen. Tässä sisältöalueessa on tärkeää, että oppilaille on mahdollisuus tutustua myös seksuaalivähemmistöjen kohtaloihin natsisaksan ja fasismin aikana. Koska kaikissa oppikirjoissa ei tätä tietoa vielä ole, tarvitaan lisätietoa. Opettaja voi tarjota sitä itse tai etsiä yhdessä oppilaiden kanssa. Esimerkiksi United States Holocaust Memorial Museum:in sivustolta:

[HTTPS://WWW.USHMM.ORG/EXHIBITION/PERSECUTION-OF-HOMOSEXUALS/](https://www.ushmm.org/exhibition/persecution-of-homosexuals/)

Alla on yksi esimerkki keskustelun avuksi.

Sateenkaarihistoriaa ei ole Suomessa, kuten ei muualakaan maailmassa, dokumentoitu systemaattisesti kuin vähän aikaa. Toisaalta moni sateenkaariseniorei, joka on elänyt ajat, jolloin homous oli sairaus ja homoseksuaaliset teot olivat rikollisia, on vielä elossa. Katsokaa historian tunnilla 20 minuutin pituinen video Haluaisin pystyä kertomaan, jossa yhdeksän sateenkaarisenioreia kertoo elämästään, menneisyydestä ja toiveista tulevan suhteen. Keskustele oppilaiden kanssa siitä, mikä on videon esiintyjien nuoruuden ajoista Suomessa muuttunut ja mikä kenties on pysynyt samana.

Video Setan Youtube-kanavalla:

[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=YV2CB-9FMXOA](https://www.youtube.com/watch?v=YV2CB-9FMXOA)

Arvioidaan, että Saksan pystyttämällä keskitysleireillä kuoli 15000 homoa. Homojen tunnusmerkki leireillä oli kärjellään seisova tasasivuinen vaaleanpunainen kolmio. Sama merkki oli seksuaalirikollisilla, kuten pedofileilla ja raiskaajilla. Mitä tämä kertoo sen ajan ja ideologian näkemyksistä homoudesta? Lesboja ei leireillä ollut. Mistä se voi johtua? Lesbot luokiteltiin epäsosiaalisiksi, muttei rikollisiksi. Mitä tämä kertoo? Keskitysleireillä homojen asema oli erityisen huono, sillä heitä vainosivat vartijoiden lisäksi myös muut vangit. Useita homomiehiä hakattiin kuoliaaksi. Juutalaisten ohella homot joutuivat raskaimpiin töihin. Juutalaisilla oli keltainen daavidintähti, juutalaisilla homoilla toinen tähdistä oli vaaleanpunainen. Juutalaiset homot kuuluivat siis kaikista alimpaan kastiin. Sodan loputtua ja vapauden koitettua homojen syrjintä ja marginalisointi jatkui. Koska homous oli Saksassa kielletty, siirrettiin homot keskitysleirien sulkemisen jälkeen muualle istumaan tuomioitaan. Toisin kuin muut ryhmät, homot eivät saaneet lainkaan korvauksia. Vasta 2000-luvulla Saksa pyysi anteeksi ja myönsi korvauksia. Mitä ajatuksia tämä herättää?

BIOLOGIA

Yksi yläkoulun biologian oppiaineen tavoitteista on ohjata oppilasta ymmärtämään ihmisen kehitystä. Siihen liittyvä sisältöalueessa Ihminen (S5) keskitytään tutkimaan ihmiskehon toimintaa ja syvennetään tietämystä ihmisen rakenteesta, elintoiminnoista ja säätelyjärjestelmistä sekä tarkastellaan kasvuun, kehitykseen ja terveyteen vaikuttavien biologisten tekijöiden perusteita.

Biologian opetuksessa kannattaa perehtyä sukupuolen käsitteen monimutkaisuuteen ja sukupuolen määrittämisen vaikeuteen. Tämä edellyttää yksinkertaistavien teorioiden kyseenalaistamista sekä uuden tutkimustiedon aktiivista hyödyntämistä. Erityisen kiinnostava aihe sukupuolen moninaisuuden kannalta biologissa on intersukupuolisuus. Intersukupuolisuudella tarkoitetaan fyysistä sukupuolen moninaisuutta; synnynnäistä tilaa, jossa ihmisellä on sekä nais- että miestyypillistä kehollisuutta. Ihmiskehon biologiaa ja intersukupuolisuutta voi lähestyä kuuden eri sukupuolta määrittävän tekijän kautta: sukurauhaset, hormonit, sisäiset ja ulkoiset sukuelimet, toissijaiset sukupuolen tunnusmerkit (esim. karvoitus) ja kromosomit. Oppilaille voi myös antaa tehtäväksi tutustua Intersukupuolisuus-sivuston usein esitetyt kysymykset -osioon sekä intersukupuolisten henkilöiden tarinoihin: [HTTP://INTERSUKUPUOLISUUS.FI/](http://intersukupuolisuus.fi/)

MAANTIETO

Maantiedon opetuksen tehtävänä on tukea oppilaiden maailmankuvan rakentumista. Tavoitteena on myös ohjata oppilasta arvostamaan alueellista identiteettiään

sekä luonnon, ihmistoiminnan ja kulttuurien moninaisuutta sekä kunnioittamaan ihmisoikeuksia kaikkialla maailmassa. Opetuksessa otetaan huomioon luonnontieteiden, ihmistieteiden ja yhteiskuntatieteiden näkökulmat.

Sisältöalue Ihmiset ja kulttuurit maapallolla (S5) mahdollistaa tutustumisen eri kulttuureiden sukupuolijärjestelmiin ja käsityksiin sukupuolesta. Se myös valottaa sukupuolen moninaisuutta arvokkaalla tavalla.

Eri kulttuurien sukupuolijärjestelmiä sekä sukupuolen moninaisuutta eri aikakausina eri kulttuureissa esitellään artikkelissa Nainen, mies ja moni muu, joka löytyy Setan Transtukupisteen sivuilta:

[HTTP://TRANSTUKIPISTE.FI/SUKUPOLEN-HISTORIA/](http://transtukupiste.fi/sukupuolen-historia/)

Oppilaat voivat ryhmittäin tutustua eri maantieteellisten alueiden sukupuolijärjestelmiin ja verrata niitä suomalaiseseen binääriin sukupuolikäsitykseen perustuvaan järjestelmään.

Yksi maantiedon oppiaineen tavoitteista on oppia tulkitsemaan karttoja. Oppilaat voivat tutustua ILGAN karttoihin seksuaalivähemmistöjen asemasta maailmalla:

[HTTP://ILGA.ORG/WHAT-WE-DO/LESBIAN-GAY-RIGHTS-MAPS/](http://ilga.org/what-we-do/lesbian-gay-rights-maps/)

Kartat kertovat yleisilanteesta, kriminalisoinnista, suojelusta sekä samaa sukupuolta olevien suhteiden virallistamismahdollisuuksista. Mitä huomioita teette jokaisen kartan perusteella? Missä seksuaalivähemmistöjen olot ovat parhaat mahdolliset? Entä missä maassa heidän ihmisoikeuksiaan poljetaan eniten?

Kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisten kanssa voi myös tutustua ”vihän maantiede” karttaan:

[HTTP://USERS.HUMBOLDT.EDU/MSTEPHENS/HATE/HATE_MAP.HTML](http://users.humboldt.edu/mstephens/hate/hate_map.html)

Kartasta ilmenee, miten paljon homofobista vihapuhetta ilmenee eri osissa Yhdysvaltoja. Vihapuhe on mitattu twiitteinä, joissa ilmenee loukkaavia sanoja. Vertailkaa kartassa seksuaalivähemmistöihin kohdistuvaa vihapuhetta ja vihapuhetta, joka on rasistista tai kohdistuu vammaisiin. Mitä eroavaisuuksia tai yhtäläisyyksiä huomaatte? Pyydä oppilaita kuvittelemaan, että he haluavat lukiolaisina mennä vaihto-oppilaaksi USA:han ja että he kuuluvat sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Mitkä alueet koetaan turvattomina? Mitä he ajattelisivat, jos heille kerrottaisiin, että vuoden vaihdon kohde on Indianapolis? Tai Iowa? Entä Oregon, Arizona tai Colorado? Entä jos Suomesta tehtäisiin samankaltainen kartta. Minkälainen sen olisi? Mihin näkemys perustuu? Jos Suomeen vaihdossa tuleva oppilas kysyisi sinulta turvallisinta paikka Suomessa, mikä se olisi? Miksi?

TERVEYSTIETO

Vuosiluokilla 7–9 terveystiedon opetuksessa pyritään aiempaa tarkempaan tiedonalakohtaiseen käsitteiden käyttöön ja vahvistetaan kriittiseen ajatteluun, itsetuntemukseen ja eettiseen pohdintaan liittyvää osaamista ikäkauden mukaisesti. Näin siis voidaan syventää sitä tietoutta sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta, mitä alemmilla vuosiluokilla on ympäristöopissa omaksuttu.

Terveystiedon tavoitteena on myös ohjata oppilasta pohtimaan yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä terveyden näkökulmasta sekä syventämään ymmärrystään fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta terveydestä ja niitä vahvistavista ja vaarantavista tekijöistä. Tässä yhteydessä homo-, bi- ja transfobian haitallisten vaikutusten käsittely on keskeistä. Mitä tarkoitetaan homo-, bi- ja transfobialla, miten ne ilmenevät ja miten ne vaikuttavat ihmisiin? Sen pohtiminen, miten niitä voi purkaa, on tärkeää terveystiedon tunneilla. Miten homottelu tai transuttelu voi vaikuttaa niiden kohteeksi joutuneisiin ja muihin, jotka joutuvat sitä kuulemaan? Mikä on minun vastuuni muiden hyvinvoinnista?

Kasvun ja kehityksen sisällöissä painottuvat muun muassa identiteetin, minäkuvan ja itsetuntemuksen rakentuminen ja seksuaalinen kehittyminen. Terveyttä tukevat ja kuluttavat tekijät sekä sairauksien ehkäisy –sisältöalueeseen sisältöjä valitaan syventäen tietoa ja ymmärrystä terveyttä tukevista voimavaroista ja sairauksia ehkäisevistä tekijöistä. Pops:n mukaan sisällöissä perehdytään seksuaalisuuteen, seksuaaliterveyden eri osa-alueisiin ja seksuaalisen kehityksen monimuotoisuuteen. Tässä ei riitä, että oppilaille kerrotaan seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta ikään kuin se ei koskisi heistä ketään. Terveystiedon ei tulisi olla se oppiaine, jossa oppilaille kerrotaan, mitä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ovat. Tätä tietoa oppilaiden tulisi saada kaikilla oppitunneilla. On tärkeää tiedostaa, että jokaisessa luokassa on todennäköisesti oppilaita, joiden seksuaalinen suuntautuminen on jotain muuta kuin hetero. Kun terveystiedossa käsitellään seksuaaliterveyttä, tulisi lähtökohtana olla yhdenvertaisuus. Kun oppilaiden kanssa käsitellään esimerkiksi turvaseksiä, tulisi käsittelyssä ottaa huomioon myös samaa sukupuolta olevien suhteet. Myös aseksuaalisuutta tulisi käsitellä tässä oppiaineessa. Seksuaaliterveyden tunneilla ei tulisi luoda hiljaisuuksia, näkymättömyyttä tai tabuja, joilla ylläpidetään ja uusinnetaan eriarvoisuutta.

Kuten monissa muissakin oppiaineissa, oppikirjojen kriittinen luenta herättelee normien tunnistamiseen ja kyseenalaistamiseen. Sen ohella se toimii myös ajattelun ja oppimaan oppimisen välineenä ja monilukutaidon kehittäjänä. Oppilaat voivat esimerkiksi tutkia miten terveystiedon kirjassa näkyy sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Näkyykö se kuvissa, teksteissä tai kuvateksteissä? Käsitelläänkö moninaisuutta

läpileikkaavasti koko kirjassa vai onko sille varattu oma osionsa? Jos se on irrallinen osio, niin missä kontekstissa tietoa on? Miten konteksti vaikuttaa tiedon sisältöön? Minkälaisiin taustaoletuksiin kirjan tieto perustuu; onko se relevanttia nuorelle? Heijastuuko tekstistä yhdenvertaisuus vai toiseuttaako teksti? Mitä muutoksia oppikirjaan tulisi tehdä, jotta siitä tulisi parempi?

USKONTO

Eräs uskonnon opetuksen tavoitteista ensimmäisillä vuosiluokilla on ohjata oppilasta toimimaan oikeudenmukaisesti, eläytymään toisen asemaan sekä kunnioittamaan toisen ihmisen ajatuksia ja vakaumusta sekä ihmisoikeuksia sekä ohjata oppilaita eettiseen pohdintaan. Pops: n mukaan opetus aloitetaan tutustumalla oppilaan perheeseen: suku, historia, uskonto tai katsomus sekä erilaiset perheet. Perheiden moninaisuuden käsitteeseen löytyy ikäkauteen sopivia vinkkejä Ympäristöoppi- ja Yhteiskuntaoppikappaleista.

ELÄMÄNKATSOMUSTIETO

Elämänkatsomustiedossa painotetaan ihmisten kykyä vaikuttaa aktiivisesti omaan ajatteluunsa ja toimintaansa. Elämänkatsomustiedossa kriittinen ajattelu ymmärretään perusteita etsivänä, asiayhteydet hahmottavana ja tilannetajuisena sekä itseään korjaavana. Siihen liittyy avoin ja pohdiskelleva asenne. Työtapojen valinnassa on oppiaineen tavoitteiden kannalta keskeistä taata turvallinen ja avoin oppimis- ja keskustelu-ympäristö, jossa oppilas kokee tulevaisuutensa kuulluksi ja arvostetuksi.

Alimmilla vuosiluokilla tavoitteena on rohkaista oppilasta pohtimaan oikean ja väärän eroa. Tämän voi linkittää keskusteluihin nimittelystä. Miksi esimerkiksi homottelu on kovin yleistä? Vaikka tiedetään, että se on väärin, miksi sitä tehdään? Onko puuttumattomuus oikein vai väärin? Opetuksessa keskeistä on tukea oppilaiden eettisen ajattelun taitojen kehittämistä. Ylemmillä vuosiluokilla elämänkatsomustiedossa harjoitellaan myös tekojen eettistä arviointia niiden kontekstin, tarkoitusten ja seurausten näkökulmista. Oppilaiden kanssa voidaan keskustella nimittelyn seurauksista nimittelyn kohteeksi joutuneille, niille jotka sitä joutuvat kuulemaan sekä niille, jotka nimittelevät. Kenellä on vastuu nimittelyn loppumisesta? Miksi puuttuminen voi olla kovin vaikeaa?

Vuosiluokilla 7–9 tavoitteena on kannustaa oppilasta maailman moninaisuuden ja kaikkien yhdenvertaisen kohtelun hyväksymiseen ja ymmärtämiseen sekä ohjata oppilas tuntemaan ihmisarvon, ihmisoikeuksien ja ihmisten yhdenvertaisuuden merkitys ja eettinen perusta. Tämä edellyttää myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen käsittelyn oppitunneilla. Tehtävänä voisi olla esi-

merkiksi blogitekstin tai mielipidekirjoituksen kirjoittaminen siitä, kuinka sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeuksien puolustamisen ei tulisi olla vain näiden vähemmistöjen vastuulla. Tai ryhmätyönä oppilaat voisivat etsiä tietoa siitä, minkälaista kiusaamista tai syrjintää eri sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat voivat joutua kohtaamaan.

Sisältöalue Ihmisoikeudet ja kestävä tulevaisuus mahdollistaa perehtymisen ihmisarvoon, ihmisoikeuksiin ja ihmisten väliseen yhdenvertaisuuteen. Globaalista näkökulmasta perehtymisen aiheena voi olla ko. vähemmistö-

jen asema muissa maissa. Homous on rikos 77 maassa ja kuolemantuomion siitä voi saada seitsemässä maassa. Miksi sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeuksia ei kunnioiteta kaikkialla? Mitä perusteita syrjinnälle annetaan?

Ihmisten yhdenvertaisuuden merkitystä voi myös pohtia alla olevan Yleisradion sivuilla vuonna 2016 julkaistun tekstin avulla. Kirjoittaja on 17-vuotias kahde isän perheessä kasvanut poika.

[HTTP://YLE.FI/AIHE/ARTIKKELI/2016/07/01/SATEENKAARIPERHE-YHTA-NORMAALI-JA-EPANORMAALI-KUIN-TAVALLINEN-PERHE](http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/07/01/sateenkaariperhe-yhta-normaali-ja-epanormaali-kuin-tavallinen-perhe)

Olen kasvanut kahden isän perheessä. Se ei ole ollut kenellekään ongelma.

Tarhaikäisenä paras kaverini Aapo ei koskaan ihmetellyt kahta isääni. Minä taas ihmettelin Aapon vanhempien korkeaa ikää. Ongelmia meille eivät aiheuttaneet toistemme perhemuodot, vaan erimielisyydet pehmoleluista ja Jedi-voimien väärinkäytöstä. Ala-asteen uudet kaverit laajensivat maailmankuvaani: Urho oli kasvissyöjä ja ennen Mauriin tutustumista en edes tiennyt, että Suomenlinnassa voi asua. Ongelmia meille eivät kuitenkaan aiheuttaneet perhemuoto, asuinpaikka tai ruokatottumukset, vaan toisen uusi Paul Frank -paita ja kadehditit pöytälatkätaidot.

Yläasteella, ennen uusien kaverieni ensimmäisiä kyläilyjä, en varoitellut Leoa ja Brunoa kahdesta isästäni. He eivät myöskään varoittaneet minua, vaikka toisen isä oli pappi ja toisen chileläinen. Ongelmia meille eivät kuitenkaan aiheuttaneet nämä odottamattomat käänteet, vaan leikkipainin muuttuminen totiseksi ja jatkuva röökkin pummaaminen. Lukiossa kavereiden vanhemmat tunnetaan enää tekojensa kautta: toiset päästävät lapsensa risteilylle ja kustantavat hänelle vanhojenpäiväksi prameimman frakin (Tuomas), kun taas toiset kieltävät risteilyt ja lainaavat lapselleen vanhojenpäiväksi kaverinsa kummallisen ”frakin” (minä). Edelleenkin sateenkaariperheessä eläminen ei ole aiheuttanut ongelmia, vaan vihaamme yhdessä ruotsin opettajaa ja toivomme hallituksen kaatuvan.

Mutta rehellisyyden nimissä tiedän, että joillekin kohtaamilleni ihmisille perhemuotoni on ollut ongelma. Monet eivät voi hyväksyä sateenkaariperheitä, jotkut hyväksyvät ne osittain, mutta eivät kokonaan. Muslimystäväni hyväksyi kahden isän perheeni, mutta ei voinut edes käsittää ajatusta isieni avioliitosta. Arvelaan, että Suomessa kasvaa sateenkaariperheissä tällä hetkellä noin 10 000 lasta. Luku tulee kasvamaan. Aapo, Urho, Mauri, Leo, Bruno ja Tuomas eivät kiusaisi heistä yhtäkään heidän perhemuotonsa takia. En usko, että ystäväni ovat sen parempia ja suvaitsevaisempia ihmisiä kuin muutkaan. He vain ovat tutustuneet perheeseeni ja tietävät, että se on aivan yhtä normaali ja epänormaali kuin heidän omansa.

Sateenkaariperheitä vastustavat argumentit kertovat usein tietämättömydestä ja tottumattomuudesta, eikä niiden esittäjillä tunnu olevan kosketusta sateenkaariperheiden arkeen. En minäkään tunne beniniläisen lammaspaimenperheen elämää, mutta en kuitenkaan ryhtyisi sitä kansalaisaloitteella vastustamaan. Minusta tuntuu, että perhettäni on pikemminkin ihailtu ja kadehdittu, kuin syrjitty ja vihattu. Muistan, kuinka jo ala-asteella sateenkaariperheestä kiusaaminen oli asia, jota ei vain tehdä. Toisen perhemuodon kommentointi tuntui niin lapselliselta ja typerältä etteivät siihen ryhtyneet edes 9-vuotiaat.

FYSIIKKA

Pops:n mukaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistään tarjoamalla oppilaille mahdollisuuksia soveltaa fysiikkaa erilaisissa konteksteissa sekä tutustua monipuolisesti ammatteihin, joissa tarvitaan fysiikan osaamista. On tärkeää, että opettaja kannustaa kaikkia sukupuolia innostumaan fysiikan oppimisesta.

KEMIA

Pops:n mukaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistään tarjoamalla oppilaille mahdollisuuksia soveltaa kemiaa erilaisissa konteksteissa sekä tutustua monipuolisesti ammatteihin, joissa tarvitaan kemian osaamista. On tärkeää, että opettaja kannustaa kaikkia sukupuolia innostumaan kemian oppimisesta.

LIIKUNTA

Liikunnassa on tärkeää olla liittämättä tiettyjä liikunta- tai urheilulajeja sukupuoleen. Oppilaiden tulisi saada valita liikuntaryhmänsä oman kiinnostuksensa eikä sukupuolensa mukaan. Ryhmien sukupuolittaminen on opettajalle usein helppo ratkaisu, mutta se ei enää ole uusien opetussuunnitelmien arvojen mukaista. Eri sukupuolia tulisi kannustaa kokeilemaan myös niille epätyypillisinä pidettyjä lajeja. Liikunnassa voi myös helposti purkaa sukupuoleen liittyviä normeja: mitä mielikuvia meillä on siitä, mitä tyttöjen tulisi osata tehdä tai harrastaa ja mitä poikien? Myös liikuntavälineet, kuten esimerkiksi luistimet tai uima-asu, tulisi saada valita itse eikä niitä tulisi ennakolta määritellä sukupuolen mukaan.

Liikuntatuntien aktiviteetteja ja turvallisuutta oppilaille tulisi miettiä erityisesti sukupuolivähemmistöön kuuluvien oppilaiden näkökulmasta. Transnuori, joka kokee hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen olevan väärä tai muunsukupuolinen nuori, joka ei koe olevansa tyttö eikä poika, tai sukupuoleton nuori voi kokea liikuntatuntien sukupuolittavat käytännöt ja tilat ahdistavina. Jos pukukopit tai suihkutilat ovat sukupuolitettuja, on monelle todella haastavaa joutua niitä käyttämään.

Vapautus liikunnasta ei ole ratkaisu. Se on karhunpalvelus oppilaille, joilla kaikilla on oikeus pystyä nauttimaan liikunnasta yhdenvertaisesti. Liikunnan opettajan tulisi yhdessä oppilaan keskustella niistä tavoista ja mahdollisuuksista, joilla tämä voisi osallistua liikuntatunneille muiden oppilaiden kanssa tai tavoista, joilla joitain tunteja voisi korvata. Yhdessä voidaan miettiä, mikä liikuntatapa on sellainen, missä esimerkiksi kehodysoforia ei saa yliotetta liikunnan nautinnosta. Tilanteesta riippuen keskusteluun voidaan osallistaa myös oppilaan vanhemmat ja oppilashuoltoryhmä.

KUVATAIDE

Alaluokilla voidaan moninaisuutta käsitellä kuvataiteesakin perheiden avulla. Jäykkiä perhemuotoja ja rooleja voidaan kuvataiteen avulla rikkoa mielikuvituksen avulla monella tapaa. Perheiden moninaisuus on hyvä huomioida erityisesti isänpäivä- ja äitienpäiväkorttien ja -lahjojen tekemisen yhteydessä. Lapsilähtöisestä näkökulmasta oppilaalla tulee olla oikeus tehdä kortti ja mahdollisia lahjoja kaikille vanhemmilleen tai kenelle tahansa haluamalleen tärkeälle aikuiselle, oli kyse sitten isovanhemmasta, kummista tai muusta läheisestä aikuisesta. Oppilaan tulisi myös itse saada valita esimerkiksi kortin väri. Isälle tulisi saada tehdä ihanan vaaleanpunainen ruusukortti ja molemmille äideille mahtava merisu- tai ritarikortti. Äitiä tai kummia voi muistaa isänpäivänä yhtä lailla kuin isää tai isoisää äitienpäivänä.

Sukupuolen esittäminen kuvaamataiteessa avaa suuria mahdollisuuksia sukupuolen moninaisuuden käsittelemiseen. Taidetta voidaan tuottaa ja taideteoksiin voidaan tutustua tuottamalla tai tutkimalla niiden normatiivisuutta tai vaihtoehtoisesti normien rikkomista. Minkälainen olisi kaikki normit täyttävä nainen tai mies? Entä miten kuvata muunsukupuolisuutta tai sukupuollettomuutta? Mitä sukupuolittuneita mielikuvia värit ja muodot perinteisesti tuottavat? Miten taide voi niitä rikkoa? Miltä taideteos näyttäisi, jos teoksessa olevan ihmisen sukupuoli olisikin eri? Kuvataanko miestä ja naista samalla tavalla taiteessa?

Konkreettinen kaikille luokka-asteille sopiva tehtävä on suunnitella WC-kyllit niin, että ne eivät rajaa mitään sukupuolta ulos. Tehtävää voi ylemmille luokille vaikeuttaa niin, että kyltin tulisi kuvastaa sitä, että myös muunsukupuoliset ovat tervetulleita kyseiseen tilaan. Nämä kyltit tulisi ottaa kouluissa käyttöön.

Tehtäväksi voi myös esimerkiksi antaa Pride-kulkueen banderollin suunnittelun. Opettaja voi alustaa työtä kertomalla oppilaille, mitä Pride-tapahtumat ovat, mitä siellä juhlistetaan ja minkä vuoksi marssitaan, jne. Mahdollisuudet sukupuolen moninaisuuden käsittelylle kuvataiteessa ovat todella moninaisia.

KÄSITYÖ

Käsityön oppiaine on ollut perinteisesti hyvin sukupuolittunut, jolloin tytöt ovat osallistuneet tekstiilityöhön ja pojan tekniseen työhön. Tätä sukupuolittuneisuutta tulee purkaa ja eri sukupuolia tulee ohjata tekemään valintoja oman mielenkiinnon eikä sukupuolen perusteella.

Käsityö luovuutta ilmaisevana oppiaineena antaa mahdollisuuksia purkaa sukupuolnormeja myös oppilaiden

tuotosten myötä. Esimerkiksi normatiivisia väri- ja muo-
tovalintoja voidaan kyseenalaistaa ja oppilaita voidaan
rohkaista vähemmän normatiivisiin valintoihin.

KOTITALOUS

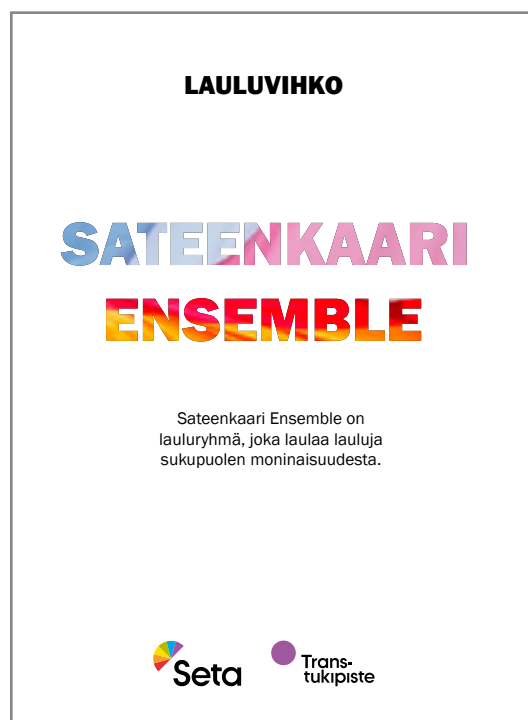
Kodinhoitoon ja hoivaan liittyvät tehtävät ovat nekin ol-
leet ja ovat yhteiskunnassamme hyvin sukupuolitettuja.
Tätä tulee kotitaloustunneilla aktiivisesti purkaa teh-
tävän annossa. Opettajan ja oppilaiden on hyvä myös
keskustella siitä, miten tietyt sukupuolittavat käytännöt
ovat muodostuneet, muuttuneet ja miten tasa-arvoa ja
yhdenvertaisuutta voi jokainen lisätä omalla toiminnal-
laan kodinhoitoon ja hoivaan liittyvissä kysymyksissä.

MUSIIKKI

Alakoulussa musiikin tunnilla kannattaa tutustua van-
hoihin suomalaisiin lastenlauluihin huomioiden, minkä-
laisia sukupuolinormeja niistä löytyy. Esimerkkeinä Saku
Sammakko, Täti Monika, Pikkupoika posteljooni, Mag-
daleena, Vaarin saari, Peppi Pitkätossu, Pajaleikki, Äiti
leipoo, jne. Minkälaisia pojat esitetään? Entä minkälai-
sia tytöt ovat? Löytyykö lauluja, joissa sukupuolinormeja
rikotaan? Tai joissa huomioidaan sukupuolen moninai-
suus? Oppilaiden kanssa voi jutella siitä, minkälaista
musiikkia he kuuntelevat ja millaisia sukupuolinormeja
nykyteksteistä löytyy. Setan Transtukupisteen nettisivuil-
ta löytyy myös uudelleen tekstitettyjä lastenlauluja, jois-
sa sukupuolen moninaisuus on otettu huomioon.

Sukupuolinormien rikkominen on aina ollut sallitumpaa
musiikkimaailmassa. Monet suosittu artistit kautta aiko-
jen ovat omalla olemuksellaan rikkoneet oman aikansa
normeja. Oppilaiden kanssa voi keksiä esimerkkejä su-
kupuoltaan moninaisesti ilmaisevista artisteista ja tutus-
tua heidän uriinsa. Artistien sukupuolen ilmaisu vapaus
on mahdollistanut myös näiden faneille laajemman itse-
ilmaisun. Keksitäänkö tästä esimerkkejä?

Toisaalta monien artistien fanittaminen on sukupuoli-
tettu. Tietyin artistin musiikista pitäminen voi olla vain
”tyttöjen tai poikien juttu”. Yläkoululaisten kanssa voi
pohtia, miksi musiikkimaailmassa toisaalta sallitaan hy-
vinkin moninainen sukupuolen ilmaisu, mutta toisaalta
fanikuluttuuri voi olla hyvinkin sukupuolittunutta ja normi-
tettua. Miksi olisi noloa pitää jonkun artistin musiikista
vain oman sukupuoli-identiteetin perusteella?

7 POIMINTOJA LUKION OPS:STA

On tärkeää, että lukiossa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen käsittely jatkuu ja syvenee vielä siitä, mitä tietoja ja taitoja perusopetuksessa on saatu. Ohessa on nostettu esiin muutama oppiaine, jossa lukion opetussuunnitelmassa on erityisesti mainittu sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä teemoja. Tässä ei niinkään anneta käytännön vinkkejä aiheiden käsittelyyn, vaan korostetaan niitä ops:n kohtia, jotka edellyttävät ja mahdollistavat sateenkaarevien teemojen käsittelyä opiskelijoiden kanssa. Monet edellä esitetyt ideat ja aihiot perusopetuksen eri oppiaineisiin voivat toimia hyvin myös lukioikäisille.

FILOSOFIA

Lukion ops:n mukaan filosofiassa opiskelija oppii jäsentämään käsitteellisesti arvoja, normeja ja merkityksiä koskevia kysymyksiä. Opiskelija oppii esittämään ja vaatimaan mielipiteille ja väitteille perusteluja sekä arvioimaan niiden pätevyyttä. Yksi tehtävä voi olla etsiä mediasta (sosiaalinen media mukaan lukien) mielipiteen ilmaisuja, joilla hlbt-ihmisten ihmisoikeuksia ei tunnusteta tai ne evätään kokonaan, ja arvioida näiden rakennetta kriittisesti.

Filosofian syventävän kurssin F13 (Yhteiskuntafilosofia) yksi keskeisistä sisällöistä ajankohtaisena yhteiskuntafilosofisena kysymyksenä on sukupuolen rakentuminen. Opiskelija voi ottaa selvää, miten sukupuolen moninaisuuden käsite on syntynyt, mitkä ovat argumentit sitä vastaan ja sen puolesta, miten ja missä yhteiskunnallisissa konteksteissa se on tunnustettu ja tunnustettu ja missä se taas kielletään tai missä siitä vaietaan. Mitkä ovat perustelut ja argumentit kaikissa tapauksissa.

PSYKOLOGIA

Yksi psykologian opetuksen tavoitteista on se, että opiskelija osaa soveltaa tietoa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen. Pakollisen kurssin keskeisenä sisältönä on muun muassa perustieto sosiaalistumisesta ja normien omaksumisesta. Tässä sukupuoli- ja heteronormit toimivat hyvin esimerkkinä. Syventävän kurssin Kehittyvä ihminen yhtenä keskeisenä sisältönä aihealueen

Nuoruusiän psyykinen kehitys ja sen haasteet alla on sukupuoli-identiteetti ja seksuaalinen kehittyminen. Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden käsittelyä tässä yhteydessä ei voi unohtaa. Syventävä kurssi Tunteet, psyykinen hyvinvointi ja mielenterveys antaa mahdollisuuden perehtyä vähemmistöstressiin ja homo-, bi- ja transfobian vaikutuksiin mielenterveyteen.

ELÄMÄNKATSOMUSTIETO

Lukion ops nostaa elämäntieteen opetuksen pakollisen kurssin Ihminen, identiteetti ja hyvä elämä sisällöksi eksplisiittisesti sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden ihmisen olemassa olon peruskysymyksenä. Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden linkittäminen muihin tämän kurssin sisältöihin kuten identiteettiin, ihmisarvoon, ihmisoikeuksiin ja yhdenvertaisuuteen antaa mahdollisuuden käsitellä sateenkaarevia identiteettejä kattavasti myös sosiaalisen identiteetin näkökulmasta.

TERVEYSTIETO

Lukion terveystiedon pakollisen kurssin sisältöihin kuuluu seksuaaliterveys. Seksuaaliterveyden laadukas opettaminen edellyttää, että moninaisuus on läsnä läpileikkaavasti opetuksessa koko ajan ilman heteronormatiivista otetta. Teemaa voi syventää kurssilla Ihminen, ympäristö ja terveys, jonka tavoitteena on muun muassa hahmottaa psykososiaalisen ympäristön vaikutuksia terveyteen. Keskeisenä sisältönä muun muassa seksuaalisuus, seksuaalioikeudet sekä seksuaali- ja lisääntymisterveys edellyttävät ehdottomasti moninaisuuden käsittelyn.

KIELET

Kaikkien kielten opettamisessa on tärkeää muistaa tuoda esille sukupuolen moninaisuus ja sen vaikutukset kielioppiin. Kuten perusopetuksessa, tulee tuoda esille niitä tapoja, joilla tiukka sukupuolittaminen on eri kielissä murrettu, esimerkiksi neutrien persoonapronominien avulla.

KUKA MAHTUU MUOTTIIN?

Harjoitteen tavoite on tehdä sukupuolinormatiivisuutta ja sen seurauksia näkyväksi sekä kyseenalaistaa ja purkaa sukupuoleen liittyviä normeja. Harjoite on sopiva tehtäväksi 10-30 henkilön kanssa ja sen kesto on vähintään 60 minuuttia. Harjoitteeseen tarvitaan kuvia erinäköisistä ihmisistä, sinitarraa tai teippiä, liitu- tai tussitaulu.

Yhteinen aloitus: Piirrä taululle kaksi isoa neliötä, niin kauas toisistaan, että väliin mahtuisi vielä kolmas neliö. Toisen neliön ylle laita otsikoksi "nainen" ja toisen "mies". Pyydä oppilaita kertomaan adjektiiveja, verbejä ja erilaisia määritteitä, joilla yhteiskunnassamme kuvataan "oikeanlaista" miestä tai "oikeanlaista" naista. Aloita toisesta, esimerkiksi naisesta. Määreet voivat olla esimerkiksi seuraavanlaisia: äiti, hoivaava, meikkaa, käy töissä, jne. Kirjaa jokainen kommentti neliön sisään. Kun olet saanut jokaiselta yhden määreen, siirry toiseen neliöön ja kirjaa kaikki miehiä koskevat määreet siihen.

Harjoituksen tavoitteena ei ole jakaa vain omia henkilökohtaisia mielipiteitä siitä, millainen kenenkin tulisi ja ei tulisi olla, vaan tarkoituksena on tunnistaa normeja ja keskustella niistä määreistä ja odotuksista, joita yhteiskunta vahvasti asettaa niin miehiin kuin naisiin.

Mikäli kukaan ei ole ehdottanut, että nainen-neliöön tulisi kirjoittaa "tykkää miehistä" ja mies-neliöön, että "tykkää naisista", tee se itse. Näin pääset keskustelemaan myös heteronormatiivisuudesta. Voit myös itse lisätä mies-neliöön sanan "penis" ja nais-neliöön sanan "emätin" tai "vagina", jolloin pääset keskustelemaan muun muassa intersukupuolisuudesta.

Kun määritteitä on tullut riittävästi, ota käyttöösi kuvat erinäköisistä ihmisistä. Jaa jokaiselle oppilaille yksi kuva ja pyydä heitä asettamaan sinitarran avulla se neliöiden sisään niin, että mitä paremmin kuvan henkilö vastaa neliön määreitä, niin sitä keskeemmälle neliötä ne laitetaan. Jos kuvan henkilö ei vastaa määreitä lainkaan, laitetaan ne neliöiden reunoille tai ulkopuolelle.

Tutkikaa lopputulosta. Mahtuvatko kaikki kuvien henkilöt yhteiskunnan asettamiin "oikeanlainen mies" - ja "oikeanlainen nainen" -muotteihin? Keskustelkaa yhdessä muottiin mahtumisen edellytyksistä. Voit pyytää osallistujilta perusteluja sille, miksi kuvat oli asetettu tiettyihin paikkoihin. Miksi jotkut mahtuvat määritteiden alle ja jotkut taas eivät? Pohtikaa myös sitä, mistä määritteet juontuvat. Kuka saa päättää, millainen naisen tai miehen tulisi olla? Jatkaa keskusteluanne keskittyen kirjoittamiinne määritteisiin ja miettikää ovatko niistä jotkut

arvostetumpia ominaisuuksia kuin toiset? Jakautuvatko arvostetut ominaisuudet sukupuolen mukaan?

Vaihtoehtoinen osuus globaalikasvatukseen: Keskustele sukupuolinormien kulttuurisidonnaisuudesta. Pyydä osallistujia kertomaan kokemuksistaan normeista muualla maailmassa. Siirry keskustelemaan heteronormatiivisuudesta. Mitä sanktioita siitä seuraa, jos ei mahdu hetero-muottiin Suomessa? Laajenna katse globaalisti. Mitä sanktiota seuraa muualla maailmassa? Keskustelkaa siitä, että maailmassa yli 70 maassa homous on kielletty, ja siitä, että kymmenessä maassa sanktio heteronormin rikkomisesta voi olla kuolema. Miksi heteronormin rikkomisen nähdään niin vakavana, että siitä seuraa kuolema? Miksi miehen feminiinisyys on rangaistavampaa kuin naisen maskuliinisyys?

Jotta oppilaille ei välittyisi kuva siitä, että Suomessa asiat ovat parhain päin ja muualla ei, ota puheeksi sukupuolinormit ja transsukupuolisuus. Keskustelkaa siitä, kuinka esimerkiksi Argentiinassa ja Maltalla ihminen saa itse määrittää oman sukupuolensa, ilman pitkiä tutkimusprosesseja. Miksi Suomessa ei vielä olla samalla tasolla? Voit myös ottaa esimerkkejä sukupuolen moninaisuudesta eri kulttuureissa ja eri aikakausina (esim. two spirited people, hijrat, jne.) ja keskustella siitä, kuinka globalisaation myötä alkuperäiskansojen kulttuurien omat sukupuolijärjestelmät on tuhottu länsimaisen binäärin järjestelmän omaksumisen myötä.

Vaihtoehtoinen osuus sukupuolen moninaisuudesta: Tee kolmas neliö kahden olemassa olevan väliin. Kirjoita sen ylle otsikoksi "muu". Kerro muunsukupuolisuudesta ja sukupuolettomuudesta. Jos neliön alueelle on laitettu kuvia, siirrä ne hetkeksi pois. Pyydä nyt oppilailta määreitä tälle neliölle. Vertailkaa, minkälaisia ajatuksia muunsukupuolisuus herättää suhteessa nais- ja miessukupuoleen. Millä tavalla nämä uudet määreet eroavat muista? Miten ne kuvastavat yhteiskunnan normeja ja asenteita niitä ihmisiä kohtaan, jotka eivät koe sukupuolensa sopivan kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään? Pyydä oppilaita asettamaan kolmannelle neliölle poistetut kuvat uudelleen paikalleen, joko "naisen", "miehen" tai "muun" alle. Mitä ajatuksia lopputulos herättää?

Yhteinen jatko: Keskustele sukupuoleen liittyvistä normeista. Mitä hyötyä on muottiin mahtumisesta? Entä mitä haittaa? Onko tavoiteltavaa, että ihminen mahtuu jonkun sukupuolen muotteihin täydellisesti? Keskustele kiusaamisesta, miksi normien rikkomisen sanktio on usein kiusaaminen? Miltä tuntuisi, jos sukupuoleen

liittyviä normeja kavennettaisiin vielä? Voit tässä piirtää neliöiden sisälle uudet, paljon pienemmät neliöt, joihin mahtuu vain muutama kuva. Miltä tällainen vaihtoehto tuntuisi? Vaihda otsikoiden ”nainen” ”mies” ja ”muu” paikkoja. Mitä ajatuksia se herättää? Voisiko nainen olla edelleen nainen, vaikka monet häntä kuvaavat ominaisuudet koettaisiin miehekkäinä?

Miltä rajojen rikkominen tuntuu? Minkälaista olisi, jos tiukkoja normeja ei olisikaan, ja ei olisi oikeanlaista tapaa olla nainen, mies tai jokin muu? Voisiko normien väljentäminen ennaltaehkäistä kiusaamista? Miten välttämätöntä on määritellä tiettyjä ominaisuuksia sukupuolen mukaan? Keskustele siitä, mitä jokainen voisi itse tehdä, jotta omassa koulussa ahtaat normit väljenisivät?

Lopuksi poista neliöiden rajat niin, että jäljelle jää yksi iso suorakaide, jonka otsikko on ”nainen, muu, mies”.

LIITE 2

ETUOIKEUSKÄVELY

Harjoitteen tavoitteena on saada osallistujat samastumaan erilaisten ihmisten asemaan ja nostaa esiin, kuinka tietynlaisilla ihmisillä on yhteiskunnassamme etuoikeutettu asema. Harjoite edellyttää tilan käyttöä, joten voi olla tarpeellista siirtää pulpetit luokan pätyyn tai sivuun ennen aloitusta. Aloita harjoite pyytämällä oppilaita asettumaan riviin niin, että heillä on mahdollista ottaa kymmenen lyhyttä askelta eteenpäin. Tämän jälkeen jaa oppilaille laput, joissa on kuvattu tiettyjä identiteettejä. Esimerkiksi: transpoika, intersukupuolinen henkilö, binainen, transnainen, sukupuoleton henkilö, hetero cisihminen, transnuori, panseksuaali poika, muunsukupuolinen henkilö, transvestiitti, queer-nuori, jne. Anna oppilaiden tutustua lapun kuvaamaan identiteettiin ja eläytyä siihen. Voit myös ennen harjoituksen alkua käydä vielä läpi, mitä eri käsitteet tarkoittavat ja harjoituksen alussa perehtyä tiettyyn käsitteeseen oppilaan kanssa, jos tämä ei sen merkitystä enää muista. Kerro, että tulet lausumaan väitteitä, yksi kerrallaan, ja oppilaiden tehtävä on miettiä, pitääkö väite paikkansa heidän saamansa identiteetin kohdalla. Mikäli väite pitää paikkansa, he astuvat askeleen eteenpäin, mikäli väite ei pidä paikkansa, oppilas jää paikalleen.

Ohessa väitteitä, joita voi hyödyntää, kun etuoikeuskävely keskittyy sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen:

- 1) Voit kävellä käsi kädessä kumppanisi kanssa, ilman, että teitä tuijotetaan.
- 2) Voit mennä uimahallin saunaan ilman pelkoja.
- 3) Kukaan ei ole kysynyt sinulta, oletko tyttö vai poika.
- 4) Kukaan ei ole sanonut sinulle, että päättäisit jo, kenestä tykkäät.
- 5) Sinun on helppo keskustella vanhempiesi kanssa rakkaussuhteestasi.
- 6) Kukaan ei ole kysynyt sinulta, minkälaiset sukupuolielimet sinulla ovat.
- 7) Kukaan ei tuskastellut sinulle, että miksi et voisi olla niin kuin kaikki muut.
- 8) Sinun on helppo osallistua koulun liikuntatunneille.
- 9) Sinusta käytetään sitä nimeä, mitä itse haluat käytettävän.
- 10) Koulussa voit olla täysin oma itsesi.

Kun olet käynyt läpi kaikki kymmenen väitettä, ala purkaa harjoitetta. Pyydä oppilaita jäämään paikoilleen. Keskustele ensin kahden pisimmälle päässeiden kanssa, pyydä heitä kertomaan identiteettinsä ja se, miltä heistä tuntui edetä. Pyydä sitten vähiten edenneitä kertomaan identiteettinsä, miksi he eivät päässeet ottamaan tiettyjä askeleita, ja miltä tämä heistä tuntui. Pidä huoli, että jokaisella on mahdollisuus kertoa omasta kokemuksestaan, tunteistaan ja identiteetistään. Keskustelkaa koko ryhmän kanssa siitä, mitä ajatuksia harjoite herätti. On myös tärkeää keskustella siitä, mitä asioille voisi tehdä, jotta kaikilla olisi samat oikeudet ja mahdollisuudet. Mitä tulisi tapahtua, jotta kaikki identiteetit voisivat ottaa kaikki kymmenen askelta?

LIITE 3

SANASTO

Oheinen sanasto on työväline sateenkaarevien teemojen käsittelyyn. Se ei ole identiteettalista, joka kattaisi kaikki ihmisten tavat määritellä itsensä, vaan suuntaa antava lista yleisimmin käytössä olevista käsitteistä.

SEKSUAALINEN SUUNTAUTUMINEN

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, kehen ihminen tuntee emotionaalista ja/tai eroottista vetoa.

HETERO

Hetero tuntee vetoa eri sukupuolen edustajaan kuin mitä oma sukupuoli on.

SEKSUAALIVÄHEMMISTÖT

Seksuaalivähemmistöt on kattokäsite muille kuin heteroidentiteeteille.

HOMO

Homo tuntee vetoa oman sukupuolensa edustajia kohtaan. Homo-identiteetti on usein miehillä, mutta myös muut sukupuolet voivat määritellä itsensä homo-sanan avulla.

LESBO

Lesbo on nainen, joka tuntee vetoa toisiin naisiin.

BI, BISEKSUAALI

Bi tuntee vetoa eri sukupuoliin tai sitten ei koe tunteen kohteen sukupuolta merkitykselliseksi ominaisuudeksi.

PANSEKSUAALI

Panseksuaali on erityisesti nuorten käyttämä käsite, joka korostaa vetovoiman kohteen sukupuolen merkityksellömyyttä.

SUKUPOULI

Sukupuoli on muun muassa erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista koostuva jatkumo.

SUKUPOULI-IDENTITEETTI

Sukupuoli-identiteetti on jokaisen kokemus omasta sukupuolesta tai sukupuolettomuudesta.

SUKUPOULEN ILMAISU

Sukupuolen ilmaisulla viitataan kaikkeen käyttäytymiseen ja toimintaan, joilla yksilö ilmaisee sukupuoltaan, esimerkkinä vaatetus.

CIS-IHMINEN

Cis-ihminen on mies tai nainen, joka ei koe itseään transihmiseksi, intersukupuoliseksi tai muunsukupuoliseksi ja ilmaisee sukupuoltaan pääosin omalle, syntymässä määritellylle sukupuolelleen ominaisesti.

SUKUPOULIVÄHEMMISTÖT

Sukupuolivähemmistö käsite viittaa transihmisiin ja intersukupuolisiin.

TRANSIHMINEN

Transihminen on kattokäsite käsitteille transvestiitti, transsukupuolinen ja muunsukupuolinen/transgender.

TRANSVESTIITTI

Transvestiitti on henkilö, jolla on tarve ilmentää ajoittain sekä miehistä että naisellista puolta itsessään esimerkiksi pukeutumalla ja meikkaamalla.

TRANSSUKUPOULINEN

Transsukupuolisen ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan ei vastaa hänelle syntymässä määriteltyä sukupuoltaan. Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti voi olla esimerkiksi mies, nainen ja/tai transsukupuolinen.

MUUNSUKEPUOLINEN/TRANSGENDER

Muunsukupuolinen ihminen elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella, hän voi kokea voi kokea itsensä sukupuolettomaksi tai monisukupuoliseksi. Osa näin kokevista määrittelee itsensä transgenderiksi.

INTERSUKUPOULISUUS

Intersukupuolisuus tarkoittaa synnynnäistä tilaa, jossa ihmisen sukupuolta määrittelevät fyysiset tekijät tai ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miestyypilliset tai naistyypilliset.

QUEER

Queer on identiteetti, jonka kuvaamiseksi perinteiset sukupuoli tai seksuaalista suuntautumista määrittelevät sanat ovat liian rajoittavia tai tarpeettomia.

SATEENKAARIPERHE

Sateenkaariperheeksi kutsuvat itseään monet sellaiset lapsiperheet, joissa ainakin yksi vanhempi kuuluu seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön.

LOPPUSANAT

Kuten kaikki nuoret, myös sateenkaarevat nuoret viettävät koulussa suuren osan nuoruudestaan. Koulu on paikka, missä oma identiteetti kehittyy vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Näkymättömyys, tabut ja hiljaisuudet sekä tiukat normit tekevät identiteettikehityksestä usein haastavan. Purkamalla turhia normeja ja tuomalla moninaisuutta esille voimme helpottaa monen oppilaan elämää. Opettajana sinulla on suuri mahdollisuus olla luomassa ilmapiiriä, jossa kaikilla nuorilla on turvallinen olo ja helppo keskittyä oppimiseen. Siihen ei aina tarvita suuria resursseja tai rakennemuutoksia. Pienetkin teot voivat riittää. Eräs sateenkaari-identiteetin omaava nuori aikuinen muisteli, että yksi hänen opettajansa sanoma positiivinen, rohkaiseva lause sateenkaarevista vähemmistöistä oli kantanut hänen elämäänsä eteenpäin jo viidentoista vuoden ajan.

Miten sinun oppilaasi muistavat sinut viidentoista vuoden kuluttua?

LÄHTEET

Alanko, Katarina: Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146, verkkojulkaisuja 72. Seta, Seta-julkaisuja 23.

Meyer, Elisabeth: Gender and sexual diversity in schools (2010) New York: Springer.

Taavetti, Riikka: "Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä..." Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 81. Hybridit & Seta, Seta-julkaisuja 24.

Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa. Kouluttajan opas. Naisasialiitto Unioni, 2015.

Tämä opas on laadittu innostamaan ja antamaan opettajille konkreettisia välineitä, työkaluja ja toimintaehdotuksia siihen, miten ottaa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus osaksi opetusta erityisesti uudistuneen perusopetuksen piirissä.

2016